

recepit Manutius, patrocinantur eod. uterque Novi A Collegii ac mens Tewateranus. Nunc addo ms. utrumque Drurianum et Meermannanum eum Flori Lugdunensis Commentario inedito in Pauli Epistolas. Alteram vero constructionem, quæ posita est in edit. Manutianam præcedentibus, et a zelo ac livore alienus, unus de libris meis habet. Proxime post in apostoli ἐξῆς voces, carnalibus, tanquam, quæ a textu Baluziano forte exciderant, restitui.

CAP. XIV. — *Secundus homo de cælo*. De hac varietate consulas Novi Testamenti editiones; easque et infra adī de scriptura illa portemus pro portabimus, siquidem in Græcis plurimi codices scripti et patres φερῖσται habent pro φερῖσται.

CAP. XV. — *Esse talem*. Exstat in edit. Baluziana, esse se talem non, ut prius positum erat, esse te talem. Sed expuixi se, quod ex priori voce ortum esse possit, auctoritate nixus codd. duorum apud edit. Oxon. et ms. Novi Coll. 2, et duorum meorum. Habet vero esse te talem ms. Novi Coll. 1. Nunc adde B utrumque Drurianum et Meermannanum. Mox post vocem firmandus, positum est in ms. olim Tewater. et ormandus.

CAP. XVI. — *Salutaris operatio*. H. e. eleemosyna salutis æternæ efficax. Jam ante idem loquendi modus reperitur sub finem libri de Opere et Eleemosyna.

CAP. XVII. — *Laborabis*. Præferunt labores editio princeps et e codicibus meis unus, quod mihi olim minus recte placuit. Est autem prosperanda valetudo, quæ eget ut firmior fiat.

Si sectari non potes. Vulgo; Si autem eos sectari

non potes. Editionum vetustiorum lectionem revocavi, quæ Rigaltio probata, codicibus quinque apud edit. Oxon., codice utroque Novi Collegii, et Tewaterano firmata est. Nunc addo codicem antiquissimum Meermannanum, et vetustiorum ex duobus Drurianis. Ab altero autem atque alio præterea isto membrum hoc abest.

CAP. XVIII. — *Quo Cain non redit*. Recepit in editionem suam Baluzius quo Cain non ingreditur, atque hæc lectionem, quam habent tres libri veteres, putare se esse optimam, alteram vero, quæ est redit, falsam. Cain enim, qui natus est postquam parentes ejus ejecti fuerant e paradiso, non posse dici rediisse in paradysum, cum in illo nunquam fuisset. Itaque non dubitasse se addit, quin lectio horum trium librorum præferenda sit. At vero haud ita valere hanc rationem crediderim, ut substitui debeat verbum ingreditur lectioni olim receptæ et fere universis mstis confirmatæ. Ex codicibus, quibus usus sum soli ingreditur præstant ms. Novi Coll. 2, et Drurianus recentior. At hoc loco Cyprianus Cain non redire ad veterem parentum suorum possessionem paradysum; quin et dici solet, redire animum ad Deum. Conferas et finem libelli de Opere et Eleemosynis, ubi nos reduces ad paradysum habes, notamque ad locum.

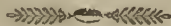
Nativitate cælesti et lege divina. Vocem cælesti haud agnoscent, aut decem codices scripti in edit. Oxon. memorati, aut sex de septem illis, quibus ego in edendis his libellis usus sum; deficit orationis membrum in Meermannani manuscripto. Supra vero habes easdem voces, nativitate cælesti.

MONITUM.

Meminerit lector quam nos paulo supra, dum appendicem primam instruxerimus, piguerit non potuisse, licet licet illuc enixe queritantes, sat opportune J. C. Trombellii anecdota reperire, ut ea suo loco apprime inserta ederentur, nec tamen desperasse iisdem fore interdum bono numine occurrendum. Jam non nos spes ea fefellit. En, nondum hoc tomo

C absoluto, in optima seminarii S. Sulpitii bibliotheca, favente pia ipsius procuratorum comitate ac benevolentia, incidit in manus hæc ultimum D. Cypriani opus tamdiu irrepertum. Quo igitur ac simul eximiiis ejusdem Trombellii commentationibus, datis quibus debentur gratiis, utere, bone lector, et fructe.

S. CYPRIANI EXHORTATIO AD POENITENTIAM.

JOANNIS CHRYSOSTOMI TROMBELLII PRÆFATIO.

I. Tametsi accurate summaque diligentia codices nostros perlustraverim, atque eos præsertim qui veterum auctorum epistolas et opuscula continent, sepe enim in iis latent pretiosæ quædam veterum scriptorum reliquæ, quas colligere evulgareque literariæ reipublicæ plurimi interest, ubi tamen ad eos perveni, qui Cypriani scripta continent, diligentiam auxi, sperans scilicet quod Erasmo Manutio,

D Morelio acciderat, id mihi quoque eventurum. Cypriani codices eum illi studiose, exquisiteque perolverunt, quædam reperere, quæ superiores typographos latuerant; quæ tamen ob præstantiam suam videbantur exposcere, ut referrentur in lucem. Mea me non proorsus fefellit opinio. E duobus quos possidemus, Cypriani codicibus alter altero episiosior est, atque adeo, ut universas fere Cypriani epistolas

et opuscula complectatur : quæ dum solertissime A perquiri comparoque eum editis, se mihi libellus obtulit, quem inter evulgatos frustra perquisivi : inscribitur autem in dicto codice : « Exhortatio Cypriani de Pœnitentia : » titulo nimirum (ut deinceps ostendam) ab amanuensi illi aptato. Quanta hujusce opusculi præstantia sit atque utilitas, deinceps dicam. Hoc sane audacter affirmare audeo, immerito illud haecenus in tenebris delituisse : tametsi enim nullum insit historicum monumentum, nulla in eo emineat eloquentia, careat quoque argumentis a ratione, aut veterum auctoritate petitis, sed Scriptura tantum innitatur, eaque jejune, ac sine ullo ornamento exposita; non continuo tamen est contemnendum : alioquin contemnas necesse est egregios eos Cypriani libros, qui « testimonia ad Quirinum » B continent; in iis quippe sine ullo eloquentiæ verborumque apparatu, sine ullo rationum veterumque subsidio, sola Scriptura adversus errores pugnatur, et fidei nostræ dogmata stabiliuntur.

II. Idem porro consilium is inuit, cujus opusculum hic profero, vetustus ille quidem, et valde probabilis scriptor, aut Cyprianus scilicet ipse, aut alter ignotus, si vis, Cypriano tamen ætate par, Cypriani vestigiis ac studio insistens. Cyprianum scilicet indicare videtur disputandi, Scripturæque testimonia allegandi ratio quam adhibet, simillima nimirum illi, quam in libro *Testimoniorum* is observavit. Atque huic quidem conjecturæ Cypriani nomen huic opusculo in codice præpositum favet : quamvis enim ea in re interdum errarint amanuenses, haud raro tamen veros C librorum auctores indicarunt.

At cum Scripturæ interpretationem opusculi nostri auctor alleget valde diversam ab ea qua vitur Cyprianus, nemo quoque e veteribus libellum huic Cypriano tribuerit, anceps hæreo enim illum adscribam. Novi equidem postrema hæc argumenta indissolubilia minime esse. Veteres scilicet modo unam, modo aliam Scripturæ interpretationem sequebantur. Cujus rei adeo multa, adeo perspicua argumenta habemus, ut de ea jam nemo dubitet (1). Amanuenses etiam licentiam sane non levem sibi arrogarunt, substitueruntque non raro interpretationem quam diligenter, interpretationi qua usus fuerat auctor ille quem exscribebant.

(1) Unicum exemplum, sed illud manifestum adhibeo. Augustinus, serm. 20, n. 3, sic versiculum 22 capituli xvii Ezechiel, allegat : *In quacumque die conversus fuerit iniquus, et fecerit justitiam, annos iniquitatis ejus obliviscar.* At serm. 59, n. 4 citat hoc modo : « Quo die conversus fueris, obliviscitur (Deus) mala tua præterita. » Serm. vero 82, qui est de verbis Evangel., *Matth., cap. xviii., n. 14*, cum aliqua licet levi differentia rursus adducit; nempe ita : *Iniquus in qua die conversus fuerit, ab iniquitatibus suis, et fecerit justitiam, omnes iniquitates ejus obliviscar.* Et alibi etiam eundem versiculum afferens cum aliquo discrimine affert : « Pulsat et clamat », inquit ille, n. 10 sermonis 87, qui est de verbis *Matth. xx.* « per prophetam Ezechielem : » *In quacumque die conversus fuerit homo a via sua pessima, omnes iniquitates ejus obliviscar.*

III. Quod vero nemo ex veteribus, quos nunc habemus, libellum huic alleget, mirum non est. Desiit enim haud multo post Cypriani tempora erroris quem libellus iste confutat : ideoque occasio etiam desiit, ob quam idem libellus allegaretur. Ad hæc : Unde novimus veteres alios, quorum libros, desideramus, minime huic allegasse? Levis itaque est quæ a veterum silentio desumitur difficultas. At quamquam, uti dixi, ea argumenta dissolubilia fateor, probabilia sunt tamen.

IV. Quisquis tamen libellum huic composuerit, simillimum veri est, eum Cypriani æqualem, aut certe non multum ab ejus ætate remotum fuisse, et in Scripturarum lectione detritum. An non Cypriani æqualem, aut certe haud multum ab illius ætate remotum ostendit ea quam sequitur, Scripturæ interpretatio, et disciplina quam stabilire conatur? Indicat scilicet non obscure scriptor iste recipiendos quidem in Ecclesiam lapsos, et a spe veniæ minime arcendos quorumvis criminum reos, dummodo canonicæ pœnitentiæ sese subjecerent. Hæc scilicet quæstio cum Cypriani tempore potissimum vigerit, haud obscure ætatem innuit, qua conscriptus est liber iste.

V. Quis porro in Scripturarum lectione detritum eum neget, postquam viderit percurrere illum tot Scripturarum libros, et ex iis seligere loca, quæ nimirum in modum catholicum dogma confirmant, illique faveant consuetudini quam in Ecclesia servandam censuit Cyprianus?

VI. Propterea vero verisimillimum tantummodo esse id arbitror, quod de Cypriano hujusce libelli auctore dixi, neque aliquid certi ea de re statuere ausus sum, quod noverim existisse jam pridem nonnullos (2) etiam inter Latinos, qui Cyprianum hoc in scribendi genere imitarentur, in (3) quorum numero Pelagius ille emittit (4), qui laudem quam aliunde acquisiverat, adversus divinam gratiam postea decertans sibi ademit. Quoniam porro ea quæ verisimillima sunt, admitti commode possunt, quis mihi vitio vertet, si deinceps quoties de hujusce opusculi auctore incidet sermo, incidet autem sæpe, cum Cyprianum esse dicam?

(2) En quæ in libros testimoniorum Cypriani D notat Baluzius : « Si qua sunt loca in operibus sancti Cypriani, de quibus pronuntiarî non possit ea certe illius esse, id vero imprimis asserti potest de libris Testimoniorum ad Quirinum. Plures enim codices plus habent quam vulgatæ editiones, alia minus. » Cur vero non pauci codices adeo copiosi sunt? An non quia posteriorum doctorum laboribus accreverunt? Dixi: etiam inter Latinos; nam inter Græcos eo in scribendi genere emittit Damascenus plures libros simili de argumento edens, quos *parallela*, seu, si vis, *Eclogas* appellavit.

(3) « Eiusdem porro fere argumenti cum isto Cypriani opere est liber de *Promissionibus et Prædictionibus Dei*, qui vulgo tribuitur Prospero. » Baluzius, nota 1 in *libros Testimoniorum sancti Cypriani*.

(4) Vide quæ tradunt Vossius *Histor. Pelagian.* l. 1, c. 4, « de iis, quæ Pelagius scripsit. » et Cave, in *histor. litt. de Pelagio ad annum 405*, pag. 383, t. 1, edit. Basil., anni 1741. »

VII. Nec modica, me quidem iudice, hujusec libelli utilitas est. An non vero valde utilis libellus is est in quo usitatissimus Ecclesiae mos eminet, ut scilicet exortus error adductis pluribus Scripturarum testimoniis statim reprimatur; et in quo tanta vetustissimae versionis portio inest? Quod si eo ordine, quo codices eorum temporum conscripti erant, sacros libros hic allegari censes, emolumentum aliud continguo in eo habes: Quod quidem hic multis commendare minime est opus; sed profecto non leve est. Habet etiam hoc commodi, ut sacras Scripturas allegans *Ecclesiastici*, librum adducat exemplo suo ostendens, quanto in pretio prioribus ipsis Ecclesiae saeculis habitus sit liber ille, quem nunc protestantes minimi faciunt. Sed de libelli auctore praestantia haec tenent. Ecce autem libellum ipsum:

EXHORTATIO S. CYPRIANI DE POENITENTIA ⁽¹⁾ INCIPIT.

PER poenitentiam posse omnia peccata dimitti ei **B** averti faciem meam abs te: in misericordia aeterna miserabor tui.

In Psalmo octuagesimo octavo (v. 51): Si dereliquerint filii ejus legem meam, et in iudiciis meis non ambulaverint, et mandata mea non custodierint, visitabo in virga iniquitates eorum et in verberibus peccata eorum: misericordiam autem meam non dispergam ab eis.

Item apud Isaiam (xxx, 15): Sicut dicit Dominus sanctus Israel: Cum conversus ingemueris, tunc salvus eris et scies ubi fueris.

Item illic (xxx, 4): Vae filii desertionis, dicit Dominus: Fecistis consilium non per me, et sponsonem meam non per spiritum meum, adjicere peccatum super peccatum.

Item apud Jeremiam (ii, 25): Avertere (2) pedem tuum ab aspera via, et faciem tuam a siti. Illa vero dixit: Confortabor: volo: quia diligebat alienos, et ibat **C** post illos.;

Item apud Isaiam (xxxii, 6): Convertimini, quia (5) altam cogitationem cogitatis et iniquam.

Item illic (xliii, 25): Ego sum, ego sum qui deleo injustitias tuas, et non recordabor: tu autem recordare, et judicemur simul: dic tu injustitias tuas prius.

Item illic (lv, 6): Querite Deum, et cum inveneritis eum, invoke. At ubi appropinquavit vobis, derelinquat impius vias suas et vir iniquus cogitationes suas et convertatur ad Dominum, et misericordia ei praeparabitur, quia non multum remittit peccata vestra.

Item illic (xlv, 1): Recordare haec, Jacob et Israel, quia puer meus es. Vocavi te puerum meum: et tu Israel, noli oblivisci mei. Ecce enim abstersi sicut..... injustitias tuas et sicut imbrem peccata tua. Convertere ad me, et redimam te.

Item illic (xlv, 8): In mente habete haec et gemite. Poenitemini qui seducti estis, convertimini corde ad me, et in mente habete priora saecula, quia ego Deus.

Item illic (liv, 8): Tempore pusillo derelinqui, et cum misericordia magna miserabor tui. In furore pusillo

B averti faciem meam abs te: in misericordia aeterna miserabor tui.

Item illic (lvii, 15): Haec dixit Excelsus in excelsis habitans, in aeternum sanctus in sanctis, nomen est ei Dominus, excelsus in sanctis requiescens, et pusillanimis dans animi aequitatem, et dans vitam contritibus corde. Non in sempiternum irascor vobis, nec per omnia vindicabo in vos; spiritus enim a me prodiet et inspirationem omnem ego feci: et propter peccatum pusillum contristavi eum, et averti faciem meam ab eo, et vitem passus est, et abiit tristis in viis. Vias ejus vidi et sanavi eum, et consolatus sum ego, et dedi ei consolationem veram, et pacem super pacem iis, qui longe et iis qui prope. Et dixit Dominus: Sanavi eos; iniqui autem, ut mare commotum, sic fluctuantur, et quiescere non possunt. Non est gaudere impiis, dicit Dominus.

Item apud Jeremiam (ii, 52): Numquid obliviscetur sponsa ornamenti sui, aut virgo fasciae pectoralis suae? Populus vero meus oblitus est mei dierum (4), quorum non est numerus.

Item illic (xviii, 7): In summa loquar super gentem aut super regnum, aut auferam eos, et perdam. Et si conversa fuerit gens a malis suis, poenitebo de malis, quod (5) cogitavi facere illis. Et summa loquar super gentem, aut regnum, ut recedificem, et plantem, et facient mala ante me, ut non audiant vocem meam, et poenitebo de bonis, quae locutus sum facere eis.

Item illic (ii, 12): Revertere ad me, habitatio Israel, dicit Dominus, et non firmabo faciem meam super vos, quia misericors ego sum, dicit Dominus, et non irascar vobis in aeternum.;

D Item illic (ii, 14): Convertimini, filii, qui recessistis, dicit Dominus, quoniam ego dominabor vestri et accipiam vos unum de civitate, et duos de familia, et inducam vos in Sion: et dabo vobis pastores secundum cor meum, et pascent vos pascentes cum disciplina.

Item illic (ii, 22): Convertimini, filii, convertentes, et ego sanabo contritionem vestram.

(1) Fortasse: exhortatio ad Poenitentiam.

(2) Ut puto, Averte.;

(3) Qui, ut puto.

(4) Puto legendum: diebus.

(5) Quae.

Item illic (iv, 14) : Ablue a malitia cor tuum, Jeru-
salem, ut saneris. Usquequo erunt in te cogitationes do-
lorum tuorum ?

Item illic (viii, 4) : Hæc dicit Dominus : Numquid
qui cadit non resurgit ; aut qui avertit se non convertetur ?
Quia avertit se populus iste a visione improba, et
obtinnerunt præsumptione sua et noluerunt converti.

Item illic (viii, 6) : Non est homo pœnitentiam agens
a malitia sua, dicens : Quid feci ? Defecit qui currit
cursu suo, sicut equus suadens in hinnitu suo.

Item illic (xviii, 41) : Avertatur ergo unusquisque a
via sua mala, et meliora facite studia vestra. Et dixerunt,
confortabimur, quia post adventiones vestras (1) ibimus,
et unusquisque quæ placent cordi suo, mala faciemus.

Item illic (Thr. ii, 18) : Effunde sicut torrens lacry-
mas die ac nocte : Noli dare tibi requiem ; non sileat
pupilla oculi tui.

Item illic (Thren. iii, 40) : Perscrutemur vias nostras,
et convertamur ad Dominum. Mundemus corda cum
manibus nostris, et respiciamus ad Dominum, qui ha-
bitat in cælis. Nos peccavimus et irritavimus, et tu non
es propitiatus.

Item illic (iii, 6) : Et dixit Dominus ad me in diebus
Josæ regis : Vidisti quæ fecit mihi habitatio domus (2)
vocem domus Israel : Abiit super omnem montem ex-
celsum, et subiit ad omne lignum numerosum, et for-
nicata est illic. Et dixi : Postquam fornicata est hæc
omnia, ad me convertere, et non est reversa.

Item illic (Thr. iii, 31) : Non repellet in æternum
Dominus, et cum humiliaverit, miserabitur secundum
multitudinem misericordiæ suæ, quia non humiliabit ex
toto corde suo, neque repellet filios hominum.

Item apud Ezechielem (xxxiii, 12) : Et justus non
poterit salvus esse in die peccati. Cum justo dicam : vita
vives ; ipse vero confidet (3) super justitiam suam, et
fecerit iniquitatem, omnes justitiæ ejus non commemo-
rabitur : in sua iniquitate quam fecerit, in ea morietur.
Et cum dicam impio : Morte morieris, et avertit se a
peccato suo, et fecerit justitiam, et judicium, et pignus
debitori reddiderit, et rapinam restituerit, in præceptis
vitæ ambulaverit, ne faciat iniquum, vita vivet et non
moriatur : omnia peccata ejus quæ peccavit, non com-
movebuntur ei, quia judicium et justitiam fecit, in ipsis
vivet.

Item illic (xvii, 24) : Ego Dominus, quia humilio
lignum altum, et exalto lignum humile, et arefacio li-
gnum viride, et reviviscere facio lignum aridum.

Item illic (xxxiii, 10) : Et tu, fili hominis, dic domui
Israel : Sicut locuti estis dicentes : Errores nostri et
iniquitates nostræ in nobis sunt et in ipsis nos tabesci-
mus, et quomodo vivemus ? Dic illis : Vivo ego, dicit
Dominus ; si volo mortem impii : tantum a via sua aver-
tatur, et vivet.

Item illic (xxxvi, 36) : Ego Dominus ædificavi demo-
lita, et plantavi exterminata.

Item illic (xviii, 21) : Et iniquus si convertat se ab

(1) Nostras, ut puto.

(2) Dele vocem domus.

(3) Si confidet, ut puto.

omnibus iniquitatibus, quas fecit et custodiat omnia
mandata mea, et faciat judicium et justitiam et miseri-
cordiam, vita vivet, et non morietur. Omnia delicta ejus
quæ fecit, non erunt in memoria : in sua justitia quam
fecit, vivet. Numquid voluntate volo mortem injusti, di-
cit Adonai Dominus, quam ut avertat se a via sua mala,
et vivere eum ?

Item illic (xviii, 30) : Convertimini et avertite vos ab
omnibus impietatibus vestris, et non erunt vobis in pœ-
nam. Projicite a vobis omnes iniquitates vestras, quas
impie fecistis in me, et facite vobis cor novum et spiri-
tum novum. Et ut quid moriemini, domus Israel ? Quia
nolo mortem morientis, dicit Adonai Dominus.

Item apud Danielem (iv, 31) : Et post finem dierum,
ego Nabuchodonosor oculos meos in cælum sustuli ; et
sensus meus in me conversus est, et Altissimum laudavi,
et Regem cæli benedixi, et viventem in sæcula laudavi,
quia potestas ejus æterna est ; regnum ejus in genera-
tione, et omnes qui inhabitant terram, nihil.

Item apud Michæam (vii, 4, etc.) : Heu mihi ! anima
mea, quia perit veritas a terra, et qui corrigat, inter
omnes non est ; omnes in sanguine judicant. Unusquis-
que proximum tribulat tribulatione, in malum manus
suas preparant.

Item illic (vii, 8) : Noli gaudere super me, inimica
mea, quia cecidi ; sed resurgam, propter quod si scedero
in tenebris, Dominus lucebit mihi. Iram Domini susti-
nebo, quia peccavi ei, donec justificet ipse causam meam.

Item apud Sophoniam (ii, 1) : Convenite et preca-
mini, gens indisciplinata, priusquam efficiamini sicut
flos præteriens, priusquam veniat super vos ira Domini,
priusquam veniat super vos dies furoris Domini. Quæ-
rite Dominum omnes humiles terræ, judicium opera-
mini, et quærite justitiam, et quærite mansuetudinem,
et respondete ei, ut protegamini in die iræ Domini.

Item apud Zachariam (i, 3) : Convertimini ad me,
et convertar ad vos.

Item apud Ozeam (xiv, 2) : Convertere, Israel, ad Do-
minum Deum tuum, quoniam infirmatus es iniquitatibus
tuis. Assumite vobiscum multos, et convertimini ad Do-
minum Deum vestrum : dicite ei adorantes : Potens es
dimittere peccata nostra, ut non accipiatis iniquitatem,
sed ut accipiatis bona.

Item in Ecclesiastico (xvii, 23) : Convertere ad Do-
minum, et relinque peccata tua, et nimis odite execra-
tionem, et cognosce justitias, et judicia Dei, et sta in
sorte propitiationis Altissimi, et vade in partem sæculi
cum vivis, et dantibus confessionem. Non demoreris in
errore impiorum. A mortuo quasi nihil, perit confessio.
Vivus et sanus confiteberis Deo, et gloriaberis in mise-
rationibus illius, quoniam magna misericordia Dei est
propitiatio illius convertentibus ad se.

Item illic (xx, 4) : Quam bonum est cor rectum ma-
nifestare pœnitentiam ! Sic enim effugies voluntarium
peccatum.

Item in Actibus Apostolorum (viii, 19) : Ait autem
ad illum Petrus : Pecunia tua tecum sit in perditione,
quoniam gratiam Dei putas te per pecuniam posse con-
sequi. Non est pars, neque sors tibi in hac fide, quia con-

tuum non est rectum apud Dominum. Itaque poenitentiam age ab hac nequitia tua, et precare Dominum, si forte remittatur tibi cogitatio cordis tui. In obligatione enim iniquitatis et amaritudine fellis video te esse.

Item in Epistola Pauli ben. (1) ad Corinthios secunda (vii, 10): *Quæ enim secundum Deum est tristitia, poenitentiam in salutem operatur stabilem: sæculi autem tristitia mortem operatur.*

Item illie de hoc ipso (ii, 10): *Si cui autem aliquid donastis et ego: Nam et ego quod donavi propter vos in facie Christi, ut non circumveniamur a Satana, nec enim versutias ejus ignoramus.*

Item illie (xii, 20): *Timeo autem ne forte cum venero ad vos, iterum humiliet me Deus apud vos, et luceam multos ex his qui ante peccaverunt, et non egerunt poenitentiam super quæ gesserunt fornicationem et impudicitiam.*

Item illie (xiii, 2): *Prædixi et prædico ut præsens sedeo, et absens nunc his qui ante peccaverunt, et cæteris omnibus, quia si venero, iterum non parcami.*

Item ad Timotheum secunda (ii, 21): *Profanas autem novitates vocum evita: multum enim proficiunt ad impietatem: nam sermo eorum sicut cancer serpit, ex quibus est, Hymeneus et Philetus, qui a veritate ex-*

(1) *Benedicti, nisi fallimur.*

ciderunt, dicentes resurrectionem jam factam et quorundam fidem subverterunt. Sed firmum fundamentum Dei stat habens signaculum hoc. Cognovit Deus qui sunt ejus, et discedet ab omni iniquitate omnis qui nominat nomen Domini. In magna autem domo non solum sunt vasa aurea et argentea, sed et lignea et fictilia, et quædam quidem in honorem, quædam autem in contumeliam. Si quis ergo emendaverit (1) se ab istis, erit vas in honorem sanctificatum, et utile Domino ad omne bonum opus paratum. Juvenilia autem desideria fuge. Sectare vero justitiam, fidem, charitatem, pacem cum his, qui invocant Dominum de corde puro. Stultas autem, et sine disciplina quæstiones evita, sciens quia generant lites. Servum autem Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes docibilem, patientem, cum modestia corripientem eos qui resistunt, ne quando det illis Deus poenitentiam ad cognoscendam veritatem, et respiciant de diaboli laqueis, a quo capti tenentur, ad ipsius voluntatem.

Item in Apocalypsi (ii, 5): *Memento unde cecideris, et age poenitentiam: sin autem, veniam tibi cito, et candelabrum de loco suo movebo.*

(1) *Vulgata, quam cæteroque sequitur hoc in loco Amanuensis, habet emundaverit.*

DE TITULO, AC META, SEU ARGUMENTO

SUPERIORIS OPUSCULI.

CAPUT PRIMUM.

I. Quoniam invaluit mos, ut qui nunc evulgantur veterum libri ab eo illustrentur, qui illos in lucem edit, consuetudini obsequor, ac primo quidem de titulo superioris opusculi, deque argumento, quod in eo persequitur illius auctor, dicam, tum eidem opusculo annotationes quasdam adjungam, quibus ea explicentur loca, quæ subobscura aliquibus visa sunt, et ex tollantur dubitationes, quæ in lectoris animum irrepere possent.

II. Ecce autem in titulo ipso, quod studiosis codicum lectioni minime assuetis negotium facessat. Putare scilicet facile poterunt, verba hæc *Exhortatio de Poenitentia*, aut a Cypriano ipso fuisse opusculo a se edito præposita, aut certe multum vetustatis, et auctoritatis habentia. Tum vero eos anget verborum illorum syntaxis valde a latina abhorrens.

C III. At levissima est hæc difficultas; error enim in amanuensem est rejiciendus; consuevere enim qui libros exscribere, si forte titulis destitutos libros ipsos reperirent, titulos ex ingenio apponere. Sæpe etiam veteres, quos hi minime approbassent, immutare, novosque pro lubito substituere. Quam ob causam varii admodum sunt in codicibus tituli libris præpositi, interdum etiam putridissimi, et ab auctoris mente remotissimi.

IV. Titulus itaque libelli hujus is esse videtur, qui proxime sequitur; hic scilicet: « Per poenitentiam posse omnia peccata dimitti ei, qui ad Deum toto corde conversus sit. » Hoc nempe argumentum pertractandum, et Scripturarum auctoritate comprobandum suscepit scriptor iste, quisquis is est. Id porro mirum non est: etenim ut in Cypriano consistam, libello, quem *de idolorum Vanitate* inscribere consuevimus, non absimilis titulus præfixus est;

hic nimirum : « Quod idola dii non sint, et quod per
« Christum salus credentibus data est. » Nee valde
distat titulus, qui libris *Testimoniorum* præponitur.

V. At hujus modi titulus, inquit, non admodum congruit cum aliquibus testimoniis quæ in eodem libello allegantur, et præsertim cum 42 et 43. Quamvis, obsecro, ratione eruere poteris, « Per pœnitentiam dimitti posse peccata ei, qui ad Deum toto corde convertitur, » ex eo quod « oblivisci non possit sponsa ornamenti sui, nec virgo fasciæ peccatoralis suæ : populus vero per annos plurimos oblitus sit Dei? » Rursus quam ratione eandem thesim derivare poteris ex eo quod hæc tradat apostolus Paulus? *Prædixi et prædico, ut præsens sedeo, et absens nunc iis qui ante peccaverunt, et cæteris omnibus, quia si venero non parcam.*

VI. Haud levis videtur esse hæc difficultas, quam tamen facile dissolves, si advertes non de quavis pœnitentia locutos fuisse veteres Patres qui remitti per eam posse docuerunt quelibet crimina, sed de ea quam posecebat Ecclesia, vetusta disciplina, ac consuetudine innixa : sic ut tres errores evitandos moneant : eum quem Novatianorum crudelitas, et pervicacia adversus Ecclesiæ potestatem struxerat : « Graviora peccata dimitti posse negantium : » eum pariter quem nimia severitas nonnullorum Catholicorum statuere studebat, fatentium scilicet remissibilia esse quidem crimina quævis : negantium tamen tribuendam remissionem et veniam in peccata graviora lapsis, eosque ab Ecclesia et a spe veniæ repellentium ; eum denique quem nimia indulgentia et lenitas aliorum inducere studebat ; admittebant nempe in Ecclesiam, recipiebantque ad communionem lapsos, nullam, aut certe levissimam pœnitentiam ab iis exposcentes, nec eam sane quam ecclesiastica consuetudo, et sapientiorum præstantiorumque episcoporum constantia efflagitabat.

VII. Ac Novatianos quidem, postquam schisma conflagrant, et sectam a catholica communione sejunctam, docuisse peccata quædam irremissibilia esse, indubitata res est ; et hunc sane errorem indicat Cyprianus, epist. 1. in (1). Sed manifesto eum redarguit auctor libelli *ad Novatianum hæreticum* Cypriani æqualis, ex quo nos sæpe verba allegabimus, redarguit quoque Pacianus, quem deinceps aliquando citabimus.

VIII. Neque vero temere dixi, nimio plus severos fuisse Cypriani ætate nonnullos, adeo scilicet ut criminosis veniam prorsus denegarent, et ecclesiasticam communionem : contra indulgentes adeo alios, ut sceleribus gravissimis pollutos in Ecclesiam statim recipere, neque ab iis salutes illas afflictiones exposcerent, quas Ecclesia statuerat. Nimirum, ut ex Cypriani libris assequimur, aliqui quod jam dixi, recipere volebant prorsus ad pœnitentiam gravium criminum reos, (2) neque in Ecclesiam ad-

mittere, qui ab ea sine schimate, sive per libellos, sive alia ratione aliquando defecerant (3). Alii contra facillime in ipso persecutionis fervore ante pœnitentiam peractam sine episcopi consensu ad sacramentorum communionem lapsos admittebant (4). Hinc nonnulli, tametsi valde gravibus criminibus polluti, adeo prompte, facile adeo sibi indulgeri volebant, ut statim et sine ulla canonica pœnitentia (longe aliter ac veteres canones et consuetudo ecclesiastica præciperent) sibi remitti poscerent quæcumque peccassent antea, ne ipso quidem excepto schismatis atque apostasiæ crimine. Veniam autem ut promptius, certiusque impetrarent, ad confessores ac martyres confugiebant, ut commendatitiis eorum litteris, veluti subsidio quodam et ; si loqui ita voluimus, « pœnitentiæ iis debitæ supplemento » in fidelium cœtum, atque ecclesiasticam communionem admitterentur (5). Quod si episcopi non eos protinus recipiebant exposcebantque, ut vetustis pœnitentiæ legibus se subderent, ad tantam aliquando perveniebant postulationes isti temeritatem, ut minarentur easdem litteras se lecturos coram populo, a quo eam communionem ac ventam, quas sponte episcopi impartire noluerant, facile assequerentur (6). Hujus rei adeo manifesta habemus exempla in quinquagesima quinta Cypriani epistola, ut de ea dubitare utique non possimus. Aliqua tamen, fortasse potiora, ejusdem epistolæ loca in paginæ calce indico ; alia per se ipse consulere poterit lector (7).

C « de episcopis istis, in provincia nostra, dandam pacem mœchis non putaverunt, et in totum pœnitentiæ locum contra adulteria clausurunt (Epist. LI, pag. 153). » Vide Buluzii notam 59 et 62 in Epistolam hanc. Horum austeritatem renovavit Januarius ille, qui monachum quemdam stupri cum moniali virgine commissi reum, ad pœnitentiam admittere noluit : Quamobrem reprehensus est a Bachiario, viro doctissimo, qui eundem monachum ad pœnitentiam recipiendum censuit. Vide op. Bachiaria. Edita a Francisco Florio, p. 56.

(3) « Et ideo placuit, frater charissime, examinatis causis singulorum, libellaticos interim admitti. Sacrilicatis in exitu subveniri... Nec putes, frater charissime, hinc aut virtutem fratrum minui, aut martyria deficere, quod lapsis laxata sit pœnitentia, et quod pœnitentibus spes pacis oblata. » (Epist. LI, ad Antonianum, de Cornelio et Novatiano, pag. 155 et 154.)

(4) Vide Epist. IX, pag. 47, et epist. XII, pag. 57. Et rursus epist. LI, pag. 140. « Denique cum de quibusdam ad me presbyteri et diaconi scripsissent, eos immoderatos esse, et ad communicationem accipiendum festinanter urgere, etc. »

(5) Id apertissime traditur in epist. LV, Cypriani ad Cornelium illis præsertim verbis. « Sed enim lecta alia tua epistola, frater, quam primis litteris subjunxisti, satis miratus sum, cum aufmadvertissem te mihi, atque terroribus eorum, qui venerant aliquantum esse commotum cum te, secundum quod scripsisti aggressi essent, cum summa desperatione comminantes, quod si litteras, quas attulerunt, non accepisses publice eas recitarent, et multa turpia, ac probrosa, et ore suo digna proferrent »

(6) Vide superiorem annotationem.

(7) « Sed enim lecta, etc. » Recole superiores annotationes. « Et illi contra Deum sacrilegi, contra sacerdotum Dei impio furore temerarii, de Ecclesia

(1) P. 157, cujus verba consule ad locum VIII.

(2) « Et quidem apud antecessores nostros quidam

Utrumque porro displicuit Cypriano, ejus sententiam et amplexi sunt plerique dum adhuc viveret (1), et secuti fuere postea alii, atque imprimis Pacianus, sæpe Cyprianum allegans: et nimirum quidem facilitatem vehementer redargnit Cyprianus, tum aliis in locis, tum certe in epistola LV, in qua cum alia multa, tum hæc sane valde multa sunt quæ legantur: « Neque enim sic putamina quædam colligenda sunt, ut quæ integra et sana sunt, vulnerentur; nec utilis aut consultus est pastor qui ira morbidas et contactas oves gregi admisceat, ut gregem totum mali coherentis afflictatione contaminet. Non attendas ad numerum illorum: *Melior est enim unus timens Deum, quam mille filii impii*, sicut locutus est Dominus per Prophetam dicens: *Fili, ne jucunderis in filiis impiis si multiplicentur tibi, cum non fuerit timor Dei in ipsis* (Eccl., XVI). O si posses, frater

recedentes, et contra Ecclesiam parricidalia arma tollentes elaborant, ut opus suum diaboli malitia consumant, ne vulneratos divina clementia in Ecclesia sua euret. Miserorum pœnitentiam mendaciorum suorum fraude corrumpunt, ne Deo indignanti satisfiat, ne Christum Dominum suum, qui christianus esse vel erubuit ante, vel timuit, postmodum quaerat, ne ad Ecclesiam, qui de Ecclesia recesserat, redeat. Datur opera, ne satisfactionibus et lamentationibus justis delicta redimantur, ne vulnera lacrymis abluantur... Honor ergo datur Deo, quando sie Dei majestas et censura contemnitur, ut cum se ille indignari et irasci sacrificantibus dicat, et cum pœnas æternas et supplicia perpetua comminatur, proponatur a sacrilegis, atque dicatur, ne ira cogitetur Dei, ne timeatur judicium Domini, ne pulsetur ad Ecclesiam Christi, sed sublata pœnitentia, nec ulla exomologesi criminis facta, despectis episcopis atque ealeatis, pax a presbyteris verbis fallacibus prædicetur, et ne lapsi surgant, aut foris positi ad Ecclesiam redeant, communicatio non communicantibus offeratur? Quibus etiam satis non fuit ab Evangelio recessisse, spem lapsis satisfactionis et pœnitentiæ sustulisse, fraudibus involutos, vel adulteriis commaculatos, vel sacrificiorum funesta contagione pollutos, ne Deum rogarent, ne in Ecclesia exomologesin criminum facerent, ab omni et sensu et fructu pœnitentiæ removisse (p. 181 et 182)..... Si qui autem sunt qui putant se ad Ecclesiam non precibus, sed minis regredi posse, aut existimant aditum se sibi non lamentationibus et satisfactionibus, sed terroribus facere, pro certo habeant contra tales elausum stare Ecclesiam Domini, nec castra Christi inviata et fortia, Domino tuente minuta, minis cedere. Sacerdos Dei Evangelium tenens, et Christi præcepta custodiens, occidi potest, vinci non potest. Suggestit et subministrat nobis exempla virtutis ac fidei Zacharias, antistes Dei, qui cum terreri minis et lapidatione non posset, in templo Dei occisus est, clamans et itentidem dicens quod nos quoque contra hæreticos eos clamamus et dicimus: *Hæc dicit Dominus* (II Paral. XXIV): *Dereliquistis vias Domini, et Dominus derelinquet vos*. Neque enim qui pauci temerarii et im rohi cœlestes et salutares vias Domini derelinquant, et sancta non agentes, a sancto Spiritu deseruntur, ideo et nos divini traditionis immemores esse debemus, ut majora esse lurentium scelera, quam sacerdotum judicia censeamus, aut existimemus plus ad impugandum posse humana conamina, quam quod ad protegendum prævalet divina tutela (pag. 184). »

A « charissime, istie interesse nobiscum, cum parvi isti et perversi de schismate revertuntur! Videres quis mihi labor sit persuadere patientiam fratribus nostris, ut, animi dolore sopito, recipiendis malis eurandisque consentiant. Namque ut gaudent et lætantur, cum tolerabiles et minus culpabiles redeunt, ita contra fremunt et reluctantur, quoties inemendabiles et protervi, et vel adulteriis, vel sacrificiis contaminati, et post hæc adhuc insuper et superbi, sic ad Ecclesiam remeant, ut bona intus ingenia corrumpant (pag. 183). »

Adde ea quæ in libro de *Lapsis* adversus nimirum hanc, noxiamque facilitatem copiose disputat: « Imperitus est medicus, etc. (pag. 577). Non concedit pacem facilitas ista, sed tollit, etc. (p. 578). » Atque hoc quidem in loco eos martyres reprehendit, qui commendatitiis litteris vehementius exposebant, ut criminibus obnoxios sine pœnitentia Ecclesia in suum reciperet. « Veniam peccatis, quæ in ipsum commissa sunt, solus potest ille largiri, qui peccata nostra portavit, etc. »

Alibi vero eosdem martyres et confessores vehementer orat, ut cautiores sint in commendatitiis litteris concedendis (2): his enim abutebantur non pauci immanium criminum rei, ut in Ecclesiam sine pœnitentia reciperentur.

IX. Summa severitas quoque illi displicuit, quam nimirum in desperationem adduci facile possent qui in crimina prolapsi fuerant, et in impietate persistere. Censuit itaque temperandam esse lenitate severitatem, ut nemini pœnitentiæ locus præcluderetur, ideoque recipi quidem possent omnes, tametsi antea atrocibus criminibus polluti, dummodo pœnitentiam quam episcopus imponeret subirent. Consule quæ nuper allegavi; atque ea sane quæ ex libro de *Lapsis* innui, merentur ut hic integra describantur. « Imperitus est medicus, qui tumentes vulnerum sinus manu parente contrectat, et in altis recessibus viscerum virus inclusum, dum servat, exaggerat. Aperiendum vulnus est, et secandum, et, putraminibus amputatis, medela fortiore eurandum. Vociferetur et clamet licet, et conquerratur æger impatiens per dolorem, gratias agat postmodum, cum senserit sanitatem: emersit enim, fratres dilectissimi, novum genus cladis et quasi parum persecutionis procella savierit, accessit ad cumulum sub misericordiæ titulo malum fallens, et blanda pernicietis. Contra Evangelii vigorem, contra Domini ac Dei legem temeritate quorundam laxatur incautis communicatio irrita et falsa pax, periculosa dantibus, et nihil accipientibus profutura... (p. 577). Non concedit pacem facilitas ista, sed tollit; nec communicationem tribuit, sed impedit ad salutem. Persecutio est hæc alia, et alia tentatio, per quam subtilis inimicus impugnandis adhuc lapsis occulta populatione grassatur. Ut lamentatio conquiescat, ut

(1) Vide epist. LV, quæ multorum episcoporum nomine conscripta est.

(2) Epist. x, ad Martyr, etc. pag. 51.

dolor sileat, ut delicti memoria evanescat, ut comprimatur peccatorum gemitus, statuatur fletus oculorum, nec Dominum graviter offensum longa et plena pœnitentia deprecetur, cum scriptum sit: *Memento unde cecideris, et age pœnitentiam. Nemo se fallat, nemo se decipiat (p. 578).*

Quod si pœnitentiam agere non recusassent, easque subiissent pœnas, quas ipse præscripsisset, se promptissimum præbebat, ut lenitatem quam posset maximam erga eos adhiberet: cujus lenitatis perspicuum argumentum habemus in epistola XII, quam legat, obsecro, lector (p. 55).

X. Ilinc de ipsis iniquissimis Felicissimi assecclis, quorum immania scelera et execrabilem vitam, schisma quoque, et ab Ecclesia defectionem proxime ante descriperat, hæc pronuntiare non dubitat (ep. LV, p. 84): « Si iudicium nostrum voluerint experiri, veniant. Denique si qua illis excusatio et delensio potest esse, videamus quem habeant satisfactionis suæ sensum, quem afferant pœnitentiæ fructum. Nec Ecclesia istic cuique clauditur, nec episcopus alicui denegatur. Pœnitentia, et facilitas, et humanitas nostra venientibus præsto est. Opto omnes in Ecclesiam regredi, opto universos commilitones nostros intra Christi castra et Dei Patris domicilia concludi. Remitto omnia, multa dissimulo studio et voto colligendæ fraternitatis. Etiam quæ in Deum commissa sunt, non pleno iudicio religionis examino. Delictis plusquam oportet remittendis pene ipse delinquo. Amplector prompta ac plena dilectione eum pœnitentia revertentes peccatum suum satisfactione humili et simplici contentes. »

XI. Hæc quæ retuli satis apta ad id quod ostendendum mihi proposui, censeo. Cæterum si alia adhuc optas ejusdem Cypriani hanc in rem testimonia, ea consule quæ tradit ipse in libro *de Lapsis* et in epistola LV. Utrumque porro comprehendit, suamque sententiam apertissime explicat in epistola LII (p. 155) verbis iis: « Miror autem quosdam sic obstinatos, etc. » quæ verba in annotationibus ad postremum testimonium (id est Apoc., II, 5) allegabimus.

XII. Ut ergo et Novatianorum errorem, et schisma reprehenderet, et propositum suum, et disciplinam quam in Ecclesiam invexerat, a reprehensionibus vindicaret, libellum hunc aut composuit Cyprianus ipse aut certe alter pro Cypriani sententia decertans, ea colligens quæ in tria, si vis, argumenta et disputationis capita erant deinceps distribuenda quorum alterum Novatianorum schisma erroresque damnalet; refelleret alterum sententiam illorum, qui fassi subesse Ecclesiæ potestati crimina quævis, criminosos tamen ab Ecclesia, et a pœnitentia ineunda; arcebat approbare tertium disciplinam a Cypriano propositam. Quod autem apte sub horum altero comprehendantur illa ipsa duo quæ diximus testimonia, in annotationibus ad illa ostendemus. Atque hunc quidem libellum suspicor ea mente fuisse compositum, ut in tertio *Testimoniorum* libro reliquis illius partibus adjungeretur.

A Sed jam denique, quas promisimus annotationes, præbeamus.

Allegatis in superiori opusculo Scripturarum locis annotationes quasdam apponimus.

CAPUT II.

Nolim vero arbitretur lector, ea tantummodo Scripturarum loca, quæ in hoc opusculo habentur, pœnitentiam respicere. Alia, eaque non pauca, invenies in Bachiarii libro ad Januarium misso, in Parallelis quoque Damasceni (*lit. μ, lit. III, περι μετρωτας, etc.*) in eo capite, quod in paginæ calce allego, quodque si cum hoc libello conferas, jucundissimum id tibi erit, et valde utile. Ea itaque loca quæ hic recensentur, aut portio nonnulla sunt amplioris libri, qui multo plura complectebatur, aut, si vis, selecta ea sunt veluti reliquis aptiora, non ad utilitatem quidem, necessitatemque pœnitentiæ generatim inspectæ asserendam, sed ad utilitatem necessitatemque illius generis pœnitentiæ asserendam, de quo genere numero 6, 7, et subsequentibus superioris capituli egi; recole itaque quæ iis numeris tradidimus.

Jam vero ad eum locum venio, qui primum in hoc opusculo se offert, quique se habet:

1. *Si dereliquerint filii ejus legem meam, et in iudiciis meis non ambulaverint, et mandata mea non custodierint, visitabo in virga iniquitates eorum et in verberibus peccata eorum: misericordiam autem meam non dispergam ab eis (Ps. LXXXVIII, 51).*

Arbitratus sum aliquando, amanuensis licentia quadam, immutatum eum fuisse, et loco vetustæ substitutam fuisse Vulgatam interpretationem, quod ego sæpe in codicibus factum perspexi. At anceps deinceps hæsi, cum eundem locum ad eum fere modum citatum vidi in Bachiarii libro (1) quo assertur in hoc opusculo. Aut ergo uterque amanuensis eandem licentiam sibi arrogavit, aut potius vetustus ipsis temporibus altera interpretatio hujus loci aderat, quæ ea ratione locum hunc redderet, qua nunc reddit Vulgata.

Cæterum hic psalmi octogesimi octavi locus in vetustissimo illo libello (2), qui adversus Novatianum, ipso Novatianorum atque Cypriani tempore conscriptus fuit, ad hunc modum se habet: *Si dereliquerint filii ejus legem meam, et in mandatis meis non ambulaverint, et si justificationes meas profanaverint, et præcepta mea non custodierint, visitabo in virga facinora eorum et in flagellis delicta eorum; misericordiam autem meam non dispergam ab eis.* Nec multum abest Cyprianus, sic eundem locum allegans (3): *Si dereliquerint legem meam, et in iudiciis meis non ambulaverint; si justificationes meas profanaverint, et præcepta mea non ob-*

(1) N°. 22, p. 115, edit. Francisci Florii.

(2) Constat auctorem libri *ad Novatianum* æqualem esse Cypriani, etc. In Vita S. Cypriani præposita editioni Baluzii, § 55, pag. 94.

(3) In epist. VI, p. 41, et in epist. LII, p. 155, et rursus in libro *de Lapsis*, p. 314.

servaverint, visitabo in virga facinora eorum, et in flagellis delicta eorum : misericordiam autem meam non dispergam ab eis, etc.

Mirum porro non est, si primo quidem locus hic afferatur: etenim severitatem illorum redarguit qui, nimio plus austeri, recipere pœnitentes in Ecclesiam volebant. Hinc auctor libri ad Novatianum hæreticum (p. 11): « Quenam est tua Novatiane, clementia, ut illa, quæ ad exitium salutis pertineant, tantum legas, et quæ ad misericordiam prætereas? Clamante Scriptura, et dicente: *Pœnitentiam agite....* Adeo quia multæ miserationis est Dominus, audivimus: audiamus quid per David contestatur Spiritus sanctus: *Si dereliquerint filii ejus, etc.* » Bachiarius quoque, valde vetustus (quippe qui creditur Augustini æqualis) et valde probabilis scriptor, iisdem pariter verbis eorum severitatem refellit, qui gravioribus quibusdam peccatis pœnitentiæ locum denegabant: « Age ergo, amice, inquit ille (1) in epistola ad Januarium, consurge, et, perditam inter fluctus sæculi mercede, atque substantia velut naufragus imam tabulam, hoc est scientiam divini Canonis, tene, quæ te adducat ad littus ubi ait: *Si dereliquerint filii ejus legem meam, et in iudiciis meis non ambulaverint; si justificationes meas profanaverint, et mandata mea non custodierint, visitabo in virga iniquitates eorum, et in verberibus peccata eorum; misericordiam autem meam non dispergam ab eis, neque nocebo in veritate mea.* De cujus hoc filii dicitur? Nonne Domini nostri Jesu Christi, quos Ecclesiastici fontis uterus et secreti ac perplexi vulva mysterii parturivit; quos natos erucis cuna suscepit, Evangelii mamilla lætavit? Vis scire quia baptizati, non autem catechumeni filii appellantur? Aspice quod ipse Apostolis suis dicit: *Jam non dicam vos servos, sed filios.* »

Eorum quoque lenitatem locus iste facilitatemque refellit, qui sine ulla pœnitentia prolapsos in crimina recipiebant in Ecclesiam. An non Deus, dum misericordiam nepotibus Davidis pollicetur, pœnitentiam eis se inficturum esse promittit? *Visitabo in virga... misericordiam autem meam non dispergam.* Pulchre Cyprianus (epist. LI, p. 155): « In Psalmis etiam legimus censuram pariter, et clementiam Dei comminantis simul, atque parentis, punientis ut corrigat, et cum correxerit, reservantis: *Visitabo, inquit, in virga facinora eorum, et in flagellis delicta eorum. Misericordiam autem meam non dispergam ab eis.*

II. Item apud Isaiam (xxx, 15): *Sicut dicit Dominus sanctus Israel. Cum conversus ingemueris, tunc salvus eris, et scies ubi fueris.*

Invitantur his verbis Novatiani ad Ecclesiam, quatenus certi redduntur, si ingemuerint, id est si de schismate et criminibus reliquis pœnitentiam egerint, salvandos fore. Restituti vero Ecclesiæ et salutari pœnitentia prioribus erroribus deletis, tum denique agnoscent, schismatis atque hæresis, qua ante irriti fuerant, gravitatem: *Et scies ubi fueris.*

(1) Tom. III. Biblioth. Paris. Patr. p. 135; in editione Francisci Florii, uti dixi, p. 115, n. 22.

Cæterum id ipsum quod ex proxime superiore testimonio deduximus, facile etiam deducitur ex eo quod hic allegamus: debet enim ingemiscere (id est veram, non fucatam, pœnitentiam agere) is qui ad Deum convertitur. Id si peraget, salvabitur a Domino, agnoscatque, cum pœniverit, detestabilem statum in quo antea fuerat: *Et scies ubi fueris.*

At facile posees, ubinam exstant allegata verba, quæ citantur etiam a Cypriano (1) et Paciano (2), atque adeo, si egregio Calmeto credis, ab Origene, Hieronymo et Fulgentio? Require ea in vetusta versione Septuaginta interpretibus hærente, et invenies in versiculo 15 capitis xxx Isaiæ. Hæc porro eo libentius annotavi, quod viderim in editione Cypriani, quam adornavit Baluzius, citari in margine: *Ezech., XVIII et XXXII.* Ex Isaiâ sane allegat Hieronymus, quem n. 4 afferam.

III. Item illic (xxx, 1): *Væ filii desertionis, dicit Dominus, fecistis consilium non per me et sponsonem meam, non per Spiritum meum, adjicere peccatum super peccatum.*

Locus iste ille ipse est, procul dubio, qui in Vulgata exstat versiculo 1 capitis xxx Isaiæ, sic in latinum versus: *Væ filii desertores, dicit Dominus, ut faceretis consilium, et non ex me, et ordiremini telam, et non per Spiritum meum, ut adderetis peccatum super peccatum.*

Sequitur porro scriptor noster, veterum more, Septuaginta interpretes. Videtur autem ideo allatus hic locus, ut moneremur, non approbari a Deo consilium eorum qui, ut verbis Cypriani utar (ep. LV, p. 181): « Contra Deum sacrilegi, contra sacerdotes Dei impio furore temerarii, de Ecclesia recedentes et contra Ecclesiam parriedalia arma tollentes, elaborant ut opus suum diaboli malitia consumment, ne vulneratos divina clementia in Ecclesia sua curet. Misericordiam pœnitentiam mendaciorum suorum fraude corrumpunt, ne Deo indignanti satisfaciant. » Quibus quidem verbis Novatianos, ut puto, innuit, qui ut assecularum numerum augeter, lapsos et criminosos in cœtum suum facile recipiebant, nec ab eis preces eas, afflictionesque exposebant, quas exposebat catholica Ecclesia. Quamquam etiam arbitror, eosdem Novatianos propterea quoque reprehendi quod descivissent ab Ecclesia, schismaticis præsidibus adversus catholicos constitutis. Id sane indicat Cyprianus, cum hæc ait (epist. LV, p. 178): « Plane episcopi, non de voluntate Dei fiunt, sed qui extra Ecclesiam fiunt, sed qui contra dispositionem et traditionem Evangelii fiunt, sicut ipse Dominus in duodecim Prophetis ponit et dicit: *Sibimetipsis regem constituerunt, et non per me.* Et iterum: *Sacrifi-*

(1) In libro de *Lapsis*, p. 586.

(2) Contra tract. Novatian. et tom. III. Biblioth. Paris. Patr., p. 61. Quid si adjecissem illud Isaiæ: *Cum conversus ingemueris, tunc salvaberis, et scies ubi fueris?* Et in Paren. ad pœnit., pag. 75: *Et iterum cum conversus ingemueris, tunc salvaberis, et scies ubi fueris?* SOTI

cia eorum tamquam panis luctus; omnes, qui manducaut ea contaminabuntur. Et per Isaiam quoque (Isa. xxx) Spiritus sanctus elamat, et dicit: *Væ vobis, filii desertores. Hæc dicit Dominus: Habuistis consilium et non per me, et fecistis conventionem, et non per Spiritum meum, adjicere peccata super peccata.*

Eodem quoque spectare videtur is quem sæpe allegavi, auctor libri ad Novatianum hæreticum, hæc scriptis tradens (p. 8): *Quia qui non introivit per ostium in ovile ovium, sed descendit per alteram partem, ille fur et latro est.* Item in eodem Evangelio quoque ait: *Omnes qui venerunt, fures sunt et latrones.* Qui isti sunt, nisi desertores fidei, et transgressores Ecclesiæ Dei, qui contra ordinationem Dei nituntur? Quos merito Spiritus sanctus per Prophetam increpat, dicens: *Fecistis consilium non per me, et conventionem non per Spiritum meum, adjicere peccata super peccata.* Quid ad ista respondeant perversissimi isti Novatiani, vel nunc infelicissimi pauci, qui ad tantam furoris dementiam proruperunt, ut nec Deo, nec homini reverentiam habuerint? »

IV. Item apud Jeremiam (II, 25): *Avertere (1) pedem tuum ab aspera via, et faciem tuam a siti; illa vero dixit: « Confortabor; volo: » quia diligebat alienos, et ibat post illos.*

Ad Novatianorum Pertinaciam retundendam plurimum valet locus ille Jeremiæ, qui nunc assertur, et quem in Vulgata sic leges: *Prohibe pedem tuum a nuditate et guttur tuum a siti; et dixisti: Desperavi, nequaquam faciam: adamavi quippe alienos et post eos ambulabo.* Utitur hoc loco ad invitandum ad pœnitentiam Rusticum lapsus Hieronymus, hæc ad eum scribens (2): *« Nihil ita offendit Deum quam desperatione meliorum hæreere pejoribus: licet et ipsa desperatio incredulitatis indicium sit. Qui enim desperat salutem, non putat futurum esse judicium. Quod si metueret, utique bonis operibus se judici præpararet. Audiamus per Jeremiam loquentem Deum: Convertite pedem tuum a via aspera, et guttur tuum a siti. Et iterum: Numquid qui cadit, non resurget: aut qui aversum est, non revertetur? Et per Isaiam: Quando conversus ingemueris, tunc salvus eris, et scies ubi fueris.*

V. Item apud Isaiam: *Convertimini, quia (5) altam cogitationem cogitatis, et iniquam (Isai. xxxi, 6).*

Tum ad vocandos peccatores ad veram, non ad fucatam, pœnitentiam, tum ad revocandos a schismate ad Ecclesiam Novatianos valet locus iste: cui simillimus est alter, quem ex Joële affert Cyprianus in libro de Lapsis (4): *Revertimini ad Dominum Deum vestrum, etc.*

Notat autem clar. Calmet locum istum a Symmacho ad hunc modum fuisse explicatum: *Pœnitentiam agite, sicut profunda transgressione recessistis a Deo.* Septuaginta vero: *Convertimini, qui profundum*

(1) Legendum puto: *Averte.*

(2) Epist. olim 46 in Veron. edition. 122, n. 1, pag. 885.

(3) Qui, nisi probabilis conjectura me fallit.

(4) Pag. 586.

consilium consultabatis et iniquum. Vox itaque illa *altam (altam cogitationem)* hic idem significat ac, *profundam*: qua quidem significatione alibi etiam, judice Augustino, sumitur: sic enim sanctus doctor versienlum septimum psalmi sexagesimi tertii: *Accedet homo ad cor altum, etc.*, explicat, *Accessit homo ad cor altum, id est cor secretum (secretum vero hic idem significare videtur ac profundum) objiciens aspectibus hominem, servans intus Deum.*

VI. Item illic (xliii, 25): *Ego sum, ego sum qui deleo injustitias tuas, et non recordabor: tu autem recordare, et judicemur simul. Dic tu injustitias tuas prius.*

Vulgata hæc habet: *Ego sum, ego sum ipse qui deleo iniquitates tuas propter me, et peccatorum tuorum non recordabor. Reduc me in memoriam, et judicemur simul: narra, si quid habes, ut justificeris.* At scriptori nostro fere congruit is, quem sæpius laudavi, auctor libelli ad Novatianum hæreticum. En quomodo locum hunc legit (5): *Ego sum, ego sum qui deleo facinora tua, et non commemorabor te: tu autem in mente habe, et judicemus. Dic tu facinora prius, ut justificeris.*

Eadem plane mihi videtur loci hujus meta atque ea quam loci Jeremiæ paulo ante allati esse dixi. Sane eo recitato auctor libelli ad Novatianum hæc statim subdit: *« Dum patet, fratres, indulgentiæ aditus, Deum plenius satisfactionibus deprecemur. Deprecemur nos, ut exaltari possimus. »* Propterea etiam allatus videtur locus iste, ut doceamur copiosissime, et summa cum liberalitate nostri misereri Deum, dum peccatorum, de quibus dolemus, omnino obliviscitur. Monet tamen, ut nos eorum meminerimus, deslendo scilicet. Monet pariter, ut peccata nostra prius desleamus quam eorum veniam ab Ecclesia exposcamus. *Dic tu injustitias tuas prius, etc.* Præproperam itaque nonnullorum pœnitentiam et nimiam quorundam presbyterorum facilitatem in impertienda lapsis venia, verba ista condemnant. Locum hunc ad pœnitentiæ necessitatem inculcandam adducit etiam Damascenus (6).

VII. Item illic (Isai. LV, 6): *Quærite Deum, et cum inveneritis eum, invocate. At ubi appropinquavit vobis, derelinquat impius vias suas, et vir iniquus cogitationes suas, et convertatur ad Dominum, et misericordia ei præparabitur, quia non multum remittit peccata vestra.*

Atque hanc ipsam præproperam pœnitentiam, et nimiam facilitatem ea, de quibus nunc agimus, Isaiæ verba condemnant. Quærere scilicet debet peccator Deum, eoque cor ejusdem peccatoris gratia sua illustrante, ac permovente, derelinquere debet viam suam; tum vero misericordia ei præparabitur, quam quidem non sine precibus, et pœnis, quibus peccator subsit, indulget Deus, qui (ut scriptoris nostri verbis utamur) *non multum remittit*; id est non sine aliquo nostro supplicio et afflictione. Alios etiam sensus verba illa *non multum* habere fortasse possunt; sed certe hosce duos. Prior hic est: Statim ac peccator ex corde desleat peccatum suum, remittet Deus quæ-

(5) Pag. 16.

(6) Parallel. litt. µ, tit. III, p. 578, t. II edit. le Quien.

cumque erravit, adeo ut non multum orari se sinat, ut veniam indulgeat. Alter : Dum Deus atque Ecclesia vos ad se vocat, o Novatiani, vocanti parete, neque enim diu (non multum) pertinaciam vestram atque insolentiam tolerabit. Calmet postremæ huic explanationi favet, dum lectorem monet, ut conferat locum hunc cum altero Joannis xii, 35 : *Adhuc modicum lumen in vobis est, ambulate dum lumen habetis.* Utcumque sit, audi, quomodo Vulgatus interpres hæc, de quibus agimus verba latinitate donavit : *Quærite Dominum, dum inveniri potest : invocate enim, dum prope est : derelinquat impius viam suam, et vir iniquus cogitationes suas, et revertatur ad Dominum, et miserebitur ejus, et ad Deum nostrum, quoniam multus est ad ignoscendum.* Non præterit locum hunc sanctus Pæcianus adversus Novatianos disputans (epist. iii), neque etiam præterit Damascenus (Parall., litt. µ, tit. iii).

VIII. Item illic (Isai., XLIV, 1) : *Recordare hæc, Jacob et Israel, quia puer meus es ; vocavi te puerum meum, et tu, Israel, noli oblivisci mei ; ecce enim abstersi sicut.... injustitias tuas, et sicut imbrem peccata tua. Convertere ad me, et redimam te.*

Diu perquisivi tum in Vulgata versione, tum in Bibliis ex interpretatione Septuaginta latinitate donatis eum, qui allegatur hic, locum ; at frustra perquisivi. Quamquam enim aliquid huic affine exstat, capite xli, 8 et 9, et cap. xlii, 1 ; rursus cap. xliii, 1 et 5 ; et alibi etiam ; alia tamen in his locis invenies, quæ ab allatis verbis plurimum distant. Suspicio itaque hic adduci ex vetusta aliqua interpretatione versiculum primum, secundum et tertium capituli xliii Isaïæ, qui ex lectione Septuaginta sic latine vertitur : *Et nunc sic dicit Dominus Deus, qui fecit te, Jacob, et qui formavit te Israel : Noli timere, quoniam redemi te ; vocavi te nomine tuo. Meus es tu : et si transieris per aquam, tecum sum, et flumina non cooperient te. Et si transieris per ignem, non combureris, flamma non exuret te, quia ego Dominus Deus tuus, sanctus Israel, Salvator tuus.* Ad in Vulgata legitur ad hunc modum : *Et nunc hæc dicit Dominus creans te, Jacob, et formans te, Israel : Noli timere, quia redemi te, et vocavi te nomine tuo. Meus es tu. Cum transieris per aquas, tecum ero, et flumina non operient te.* Ant potius adduci hic suspicio quinque priores versiculos capituli xliii Isaïæ, qui tamen in Vulgata multo aliter leguntur, ad hunc scilicet modum : *Et nunc audi, Jacob serve meus, et Israel quem elegi. Hæc dicit Dominus faciens et formans te, ab utero auxiliator tuus : Noli timere, serve meus Jacob, et rectissime, quem elegi ; effundam enim aquas super sitientem, et fluenta super aridam : effundam Spiritum meum super semen tuum, et benedictionem meam super stirpem tuam. Et germinabunt inter herbas quasi silices juxta præterfluentes aquas. Iste dicet : Domini ego sum : et ille vocabit in nomine Jacob, et hic scribet manu sua : Domino..... Rex Israel et redemptor ejus.* Interpretatio porro latina, interpretationi Septuaginta

A senum adhærens, sic reddit : *Nunc autem audi, Jacob, puer meus, et Israel, quem elegi : sic dicit Dominus Deus qui fecit te, et qui adamavit te de ventre : Adhuc habebis auxilium. Noli timere, puer meus Jacob, et dilecte Israel, quem elegi. Quia ego dabo aquam in siti, iis qui ambulant in aquosa, imponam Spiritum meum super semen tuum, et benedictiones meas super filios tuos. Et orientur ut in medio aquæ fœnum, et sicut salix super præterfluentem aquam. Iste dicet : Dei sum : et iste clamabit in nomine Jacob, et alius scribet in manu sua, Dei sum, et in nomine Israel clamabit.* Discrimen autem quod has inter interpretationes non leve interest, retuli in exemplaria, quæ habuit interpres ille, quem consuluit noster scriptor, qui fortasse etiam per se ipse superiora verba in hebræo aut, si vis, in græco nonnihil ambigua ad eum modum transtulit, quem vidit aptum ad revocandos ad Ecclesiam errantes. Cæterum, si vis, verba illa : *Convertere ad me et redimam te,* desumpta esse ex alio Scripturæ loco, quem negligens amanuensis minime designavit, nec sejunxit a superioribus, minime obsistant.

IX. Item illic (Isai., XLVI, 8), *In mente habete hæc et gemite : pœnitentini qui seducti estis, et convertimini corde ad me, et in mente habete priora sæcula, quia ego Deus.*

In Vulgata sic redduntur verba hæc : *Mementote istud, et confundamini ; redite prævaricatores ad cor. Recordamini prioris sæculi, quoniam ego sum Deus.* Sed noster scriptor versioni Septuaginta adhærens paulo aliter vertit. Ad veram pœnitentiam verba hæc invitant eos qui in gravia crimina inciderant (*Convertimini corde ad me*), illisque memorant priorum Christianorum disciplinam et judicia Dei, qui inulta non sinit crimina : *In mente habete priora sæcula, quia ego Deus.* Invitant etiam, si vis, Novatianos ad Ecclesiam, quam dereliquerant, eosque monent ne Deum novis scelerebus et pertinacia in suscepto schismate, irritare adhuc pergant.

X. Item illic (Isai. lvi 8) : *Tempore pusillo dereliqui, et cum misericordia magna miserebor tui. In furore pusillo averti faciem meam abs te : in misericordia æterna miserebor tui.*

D Indicat, nisi fallimur, locus iste, per brevem pœnitentiam, in qua Ecclesia derelinquere videtur reos, cum a communione et fidelium cœtu eos avertit, uberrimam diuturnamque misericordiam illos fore consequuturos. Indicat etiam, si vis, non derelinqui omnino a Deo peccatores, qui, si vocanti paruerint, misericordiam uberrimam obtinebunt. Vulgata hæc sic habet : *In momento indignationis abscondi faciem meam parumper a te, et in misericordia sempiterna misertus sum tui.*

XI. Item illic. (Isai. lvi, 15) : *Hæc dixit Excelsus in excelsis habitans in æternum, sanctus in sanctis ; nomen est ei Dominus ; Excelsus in sanctis requiescens, et pusillanimis dans animi æquitatem, et dans vitam contribulatis corde. Non in sempiternum irascor vobis, nec*

per omnia vindicabo in vos; spiritus enim a me prodiet et inspirationem omnem ego feci, et propter peccatum, pusillum contristavi eum, et averti faciem meam ab eo, et vilem passus est, et abiit tristis in viis. Vias ejus vidi, et sanavi eum, et consolatus sum ego, et dedi ei consolationem veram, et pacem super pacem iis qui longe, et iis qui prope. Et dixit Dominus: Sanavi eos: iniqui autem ut mare commotum, sic fluctuabuntur, et quiescere non possunt. Non est gaudere impiis, dicit Dominus.

Affinem superiori explicationem excipit locus iste, quo ad divinam pietatem erga iniquos quoscumque commendandam, eosque invitandos ad poenitentiam, utitur auctor libri ad Novatianum. « Et quoniam, » inquit ille (pag. 41), Jeremias propheta in percussa populi peccatoris deprecatur Dominum, » B « dicens: Emenda nos, Domine, sed in judicio et non in ira, ne paucos facias nos; » adjecit, et dixit « Isaias: Propter peccatum modice contristavi eum, » et « percussi eum, et averti faciem meam ab eo, et contristatus est, et abiit tristis in viis suis; » et quia « operatur, » adjecit et dixit: *Vias ejus vidi, et curavi eum, et dedi ei exhortationem veram, pacem super pacem; poenitentibus, deprecantibus et operantibus, restitui posse quod male perierint, quodve a Christo declinaverint.* »

Vulgata porro sic locum hunc reddit: *Hæc dixit Excelsus, et sublimis habitans æternitatem: et sanctum nomen ejus: in excelso et in sancto habitans, et cum contrito et humili spiritu, ut vivificet spiritum humilium, et vivificet cor contritorum. Non enim in sempiternum C litigabo, neque usque ad finem irascar, quia spiritus a facie mea egredietur, et status ego faciam. Propter iniquitatem avaritiæ ejus iratus sum, et percussi eum: abscondi a te faciem meam et indignatus sum; et abiit vagus in via cordis sui. Vias ejus vidi, et sanavi eum, et reduxi eum, et reddidi consolationes ipsi et lugentibus ejus. Creavi fructum laborum pacem, pacem ei qui longe est, et qui prope, dixit Dominus, et sanavi eum. Impii autem, quasi mare fervens, quod quiescere non potest, et redundant fluctus ejus in conculcationem et lutum. Non est pax impiis, dicit Dominus Deus. Vide interpretes in locum hunc.*

XII. Item apud Jeremiam (Jer., II, 32.): *Nunquid D obliviscetur sponsa ornamenti sui, aut virgo fasciæ pectoralis suæ? Populus vero meus oblitus est mei dierum (1) quorum non est numerus.*

Si adversus Novatianos, qui jam ab Ecclesia defecerant, plurimisque se devinxerant criminibus, librum hunc scriptum putas, facile vides quo respiciant monita hæc: scilicet ut eorum crimina et pertinaciam indicent, doceantque stulte illos ab Ecclesia defecisse, quæ multo jam tempore eos expectabat invitabatque ad poenitentiam, stulte quoque tam diu (diebus innumeris) in errore persistere. Si vero conscriptum putas, ut lenitas a Cyrilliano inducta confirmaretur, ideo afferri dicito, ut

ostendatur cupere Deum, ut si quis ab eo defecisset, ad eum denique reverteretur; et propterea diebus innumeris exspectasse: conqueri quoque Dominum, quod impios videat in iniquo proposito persistere et veteri pervicacia. Cur ego repellentur hi, si tandem aliquando ad Ecclesiam confugiant, ut priora erimina desleant? Non multum distat ab ea, qua utitur noster scriptor, Vulgata versio; nam hujusmodi est: *Nunquid obliviscetur virgo ornamenti sui, aut sponsa fasciæ pectoralis suæ? Populus vero meus oblitus est mei diebus immaneris.*

XIII. Item illic (Jerem. xviii, 7.): *In summa loquar super gentem, aut super regnum, aut auferam eos, et perdam. Et si conversa fuerit gens a malis suis, poenitebo de malis, quod (2) cogitavi facere illis. Et summa loquar super gentem, aut regnum, ut reedificem et plantem, et facient mala ante me, ut non audiant vocem meam, et poenitebo de bonis, quæ locutus sum facere eis.*

Meta allegati loci, me quidem judice, hæc est: Testatur Dominus se minatum esse quidem perniciem populorum et gentium, tamen si eos suorum criminum poeniteat, se statim aversurum poenas quas antea minatus fuerat. Contra si a justitia defecerint viri probi, se præmia minime daturum, quæ antea pollicitus fuerat. Poenice testatur se neminem poenitentem odisse, neminem a probitate deseciscentem respicere. Cur ergo a poenitentia propter priora crimina, quæ nunc deslent, et castigationibus afflictionibusque delere parati sunt, avertentur populi? Cur in pertinacia et schismate persistent et Novatianus et qui Novatiano adhaeserunt, fidentque in prioribus meritis suis? ea quæ ad locum xv afferemus, locum hunc ipsum illustrent. Si Vulgatam cupis, ecce illam; *Repente loquar adversum gentem et adversum regnum, ut eradiceam, et destruum, et disperdam illud. Si poenitentiam egerit gens illa a malo suo, quod locutus sum adversus eum, agam et ego poenitentiam super malo, quod cogitavi ut facerem ei. Et subito loquar de gente et de regno, ut aedificem et plantem illud. Si fecerit malum in oculis meis, ut non audiat vocem meam, poenitentiam agam super bono, quod locutus sum ut facerem ei. Locum hunc allegat etiam Damascenus (3).*

XIV. Item illic (Jerem. III, 12): *Revertere ad me, habitatio Israel, dicit Dominus, et non firmabo faciem meam super vos, quia misericors ego sum, dicit Dominus, et non irascar vobis in æternum.*

Præsens Jeremiæ locus eodem spectat, quo superioris loci pars prior; neque vero peculiare annotatione indiget. Vulgatus noster interpretes ad hunc modum verba ea vertit: *Revertere, aversatrix Israel, ait Dominus, et non avertam faciem meam a vobis, quia sanctus ego sum, dicit Dominus, et non irascar in perpetuum.* Consule, oro, quæ docet clarissimus Calmetus in locum hunc quem non præterit Damascenus. Mirum porro quod non allegetur deinceps in eandem sententiam Joel, cum eum sæpe allegaverint Cy-

(2) Quæ.

(3) Parall. litt. µ, tit. III, p. 578, tom. II.

(1) Diebus, ut puto.

prianus (1), Pacianus et Damascenus; sed id forsasse a librarii vitio et negligentia tribuendum est.

XV. Item illic (*Jerem. iii, 14*): *Convertimini filii qui recessistis, dicit Dominus. Quoniam ego dominabor vestri et accipiam vos unum de civitate et duos de familia, et inducam vos in Sion, et dabo vobis pastores secundum cor meum, et pascent vos pascentes cum disciplina.*

Non absimilis est sensus verborum illorum, quæ modo allegavi, quæque unius tantum versiculi intervallo a superioribus distant. In Vulgata porro in latinum sic versa sunt: *Convertimini, filii, revertentes, dicit Dominus, quia ego vir vester; et assumam vos unum de civitate, et duos de cognatione, et introducam vos in Sion, et dabo vobis pastores juxta cor meum, et pascent vos scientia et doctrina.*

Si quis affirmet, ad Novatianos expresse dirigi verba hæc, illisque promitti si ab hæresi et schismate resipuerint, reversique fuerint ad Ecclesiam, legitimos verosque pastores, dum illegitimos spirituosque tantummodo haberent, id sane affirmabit, quod ego verisimillimum puto. Lege, obsecro, quæ de scelestâ ordinatione Novatiani, aliorumque schismaticorum tradunt Cyprianus (1) et Pacianus (2), quibus addas opto, quæ hoc super argumento auctor libri *ad Novatianum* copiose disserit (3).

XVI. Item illic (*Jerem. iii, 22*): *Convertimini filii revertentes, et ego sanabo contritionem vestram.*

Item porro quod de duobus proximè præcedentibus Scripturæ locis dixi, de eo etiam affirmare non vereor, quem nuper attuli, quique in Vulgata sic legitur: *Convertimini, filii revertentes, et sanabo aversiones vestras.* Vide interpretes in hunc locum.

XVII. Item illic (*Jerem. iv, 14*): *Ablue a malitia cor*

(1) « Et Johel propheta pietatem Domini, Domino ipso monente declarat: *Revertimini, inquit, ad Dominum Deum vestrum, quoniam misericors, et pius est, et patiens, et multæ miserationis, et qui sententiam flectat adversus malitias irrogatas.* » Quibus quidem recitatis, hæc addit Cyprianus: « Potest ille indulgentiam dare, sententiam suam potest ille deflectere. « Pœnitenti, operanti, roganti potest clementer ignoscere. » (*In libro de lapsis, p. 386.*)

Alibi etiam, nîm. epist. lxxi, p. 133: « Nam enim scriptum sit: *Deus mortem non fecit, nec delectatur in perditione vivorum;* utique qui neminem vult perire, cupit peccatores pœnitentiam agere, et per pœnitentiam denuo ad vitam redire. Ideo et per Johel prophetam elamat et dicit: *Et nunc hæc dicit Dominus Deus vestrus: Revertimini ad me ex toto corde vestro, simulque et jejunio et fletu et planctu, et discindite corda vestra et non ve timentia vestra, et revertimini ad Dominum Deum vestrum, quia misericors et pius est, et patiens et multæ miserationis, et qui sententiam flectat adversus malitiam irrogatam.* »

Paciani porro Johelam allegantis verba habes epist. i, pag. 52, et epist. iii, pag. 65. Quod ad Damascenum attinet, consule parall., litt. p., tit. 3, p. 578, tom. ii edit. le Quien.

(2) De Unitate Ecclesie; epist. xli, p. 125; epist. xlviii, p. 150, et epist. xlix, p. 144, etc.

(3) Epist. iii, p. 60, tom. ii, Bibliot. Paris.

(4) « Prædixerat quidem et Dominus multos esse venturos sub pellibus ovium rapaces multos, etc. » p. 15 et 14.

tuum, Jerusalem, ut saneris. Usquequo erunt in te cogitationes dolorum tuorum?

Ut vim assequaris testimonii illius, quod hic allegatur, ea consule, quæ ad locos Scripturæ iv, v et ix tradita sunt. Vulgata sic illud exhibet: *Lava a malitia cor tuum, Jerusalem, ut salva fias. Usquequo mirabuntur in te cogitationes noctiæ?*

XVIII. Item illic (*Jerem. viii, 4*): *Hæc dicit Dominus: Numquid qui cecidit, non resurget; aut qui avertit se, non convertetur? quia avertit se populus iste a visione improba, et obtinuerunt præsumptione sua, et noluerunt converti.*

Ipsissimam explicationem adhibet iis Jeremiæ verbis quæ modo allegavi, Bachiarius (5) hæc tradens: *Et alibi: Numquid qui cecidit non resurget, aut avertens non convertitur?* Ad hunc vero modum Vulgata refert: *Hæc dicit Dominus: Numquid qui cecidit non resurget? et qui aversus est, non revertetur? Quare ergo aversus est populus iste in Jerusalem aversione contentiosa?*

XIX. Item illic (*Jerem. viii, 6*): *Non est homo pœnitentiam agens a malitia sua, dicens: quid feci? Defecit qui currit cursu suo; sicut equus suadens (6) in hinnitu suo.*

Quod hoc loco positum est, istud ad eum ferme modum explicatur quo explicatur duodecimo loco positum. Hic itaque ea recole, quæ ibi sunt dicta. Vulgata paulo aliter ea verba reddit; nimirum ita: *Nullus est qui agat pœnitentiam super peccato suo, dicens, Quid feci? Omnes conversi sunt ad cursum suum, quasi equus impetu vadens ad prælium.* Ea itaque interpretatio, quam sequitur noster scriptor, a Septuaginta interpretibus profluit. Sic autem ea explicat Theodoretus (7): « Equus impetu, et hinnitu currens, post latorem sistit; hi vero (impii scilicet et iniquissimi) minime constiterunt in seclerum suorum cursu. » Locum hunc allegat etiam Damascenus (8).

XX. Item illic (*Jerem., xviii, 11, 12*): *Avertatur ergo unusquisque a via sua mala, et meliora facite studia vestra. Et dixerunt: Confortabimur, quia post adinventiones vestras (9) ibimus, et unusquisque, quæ placent cordi suo, mala faciemus.*

Si eorum memineris, quæ ad locum xi, eorum quoque, quæ ad xiv, xv, et subsequentes annotavimus, facile percipies, quo superiora verba collineant. Propterea porro ea allata hic puto, ut sicut olim vocanti Domino ad pœnitentiam Hebræus populus sceleribus suis obstrictus parere recusabat, malebatque diis alienis pravisque inclinationibus inservire, quam Deo; ita iniqui illi, quos corripit noster scriptor (Novatiani scilicet, nisi plane fallimur), schismate et erroribus suis impediti, vocanti Deo et Ecclesie parere renuerunt, pertinaciter volentes in schismate et suscepto errore persistere. Valde affi-

(5) Pag. 3 edit. Francisci Florii.

(6) Puto legendum: *Sudans.*

(7) Lib. ii Commentar. in Jeremiam., cap. viii.

(8) Parall. litt. p., tit. iii.

(9) *Nostras, ut puto.*

nis interpretationi quam scriptor noster proponit, ea est quam habet Vulgata, nimirum hæc: *Revertatur unusquisque a via sua mala, et dirigite vias vestras et studia vestra. Qui dixerunt: Desperavimus; post cogitationes enim nostras ibimus, et unusquisque pravitatem cordis sui mali faciemus.*

XXI. Item illic (*Thren. ii, 18*): *Effunde sicut torrens lacrymas die ac nocte; noli dare tibi requiem; non sileat pupilla oculi tui.*

Ad pœnitentiam pulchre invitant hæc verba, quæ Vulgata sic habet: *Deduc quasi torrentem lacrymas per diem et noctem: non des requiem tibi, neque taceat pupilla oculi tui.* Hic obiter noto, primis Ecclesiæ sæculis Jeremiæ *Lamentationes* non constituisse librum peculiarem se junctum a *Prophetia*. Mirum itaque non est sit scriptor noster veluti uno libro comprehensa hæc alleget (*item illic*).

XXII. Item illic (*Thren. iii, 40*): *Perscrutemur vias nostras et convertamur ad Dominum. Mundemus corda nostra cum manibus nostris, et respiciamus ad Dominum, qui habitat in cælis. Nos peccavimus, et irritavimus, et tu non es propitiatus.*

Voces pœnitentis ad Deum clamantis, atque ab eo veniam et miserationem exposcentis verba hæc expriment. Invitantur itaque his primo peccatores, quicumque tandem ii sint, ideoque Novatiani ipsi et schismatici, ad pœnitentiam. Ostenditur quoque immerito præcludi viam ad pœnitentiam, quandoquidem Spiritus sanctus per Jeremiam eorum proponit, ac laudat exempla, quæ pravitatem suam detestati: *Scrutemur, inquit, (placet enim Vulgatam sequi) vias nostras, et queramus, et revertamur ad Dominum. Levemus corda nostra cum manibus ad Dominum in cælos. Nos inique egimus, et ad iracundiam provocabimus; idcirco tu inexorabilis es.* Suspicius sum aliquando posterioribus iis verbis, nos peccavimus.... et tu non es propitiatus, indicari causam, cur exagitantur tum a Christianis, tum a Gentilibus ipsis Novatiani (quia scilicet criminibus suis et schismate Deum irritaverant; rectene an secus id suspicarer, judicet lector.

XXIII. Item illic (*Jerem. iii, 6*): *Et dixit Dominus ad me in diebus Josiæ regis: Vidisti quæ fecit mihi habitatio Israel: abiit super omnem montem excelsum, et subiit ad omne lignum nemorosum, et fornicata est illic. Et dixi postquam fornicata est hæc omnia: « Ad me convertere, » et non est reversa.*

Ita locus iste in codice allegatur, ut utramque retineat vocem, *habitatio, domus*, quarum altera certa redundat. Monni autem delendam esse vocem *domus*: non quo vox hæc displiceret, sed quod putarem, ex margine, in qua explicationis causa primum posita fuerat, in textum ipsum deinceps transiisse: alibi enim noster scriptor expresse vertit *habitatio*. (*Revertere ad me, habitatio Israel, ii, 14*). Jam venio ad explicationem. Eximia Dei pietas, ac charitas erga ipsos immanium criminum reos hic primo commendatur: adhuc enim eos vocat Dominus ad pœnitentiam. Queritur deinceps Dominus, quod in sua

A pertinacia hi perstiterint, tametsi veniam eis tam crebro et verbis tam perspicuis obtulerit. Vide quæ diximus ad locum xii, item quæ ad xiv et sequentes. Si Vulgatam interpretationem optas, eam statim assero: *Et dixit Dominus ad me in diebus Josiæ regis: Numquid vidisti quæ fecerit aversatrix Israel? Abiit sibimet super omnem montem excelsum, et sub omni ligno frondoso, et fornicata est ibi, et dixi, cum fecisset hæc omnia: « Ad me revertere, » et non est reversa.*

XXIV. Item illic (*Thren., iii, 31*): *Non repellet in æternum Dominus, et cum humiliaverit, miserebitur secundum multitudinem misericordiæ suæ, quia non humiliabit ex toto corde suo, neque repellet filios hominum.*

Ea quæ testimonio xiii, aliisque allinibus tradita sunt, rursus inculcantur iis verbis, quæ nunc expendimus, et in Vulgata sic habentur: *Quia non repellet in sempiternum Dominus. Quia si abjecit, et miserebitur secundum multitudinem misericordiarum suarum; non enim humiliavit ex corde suo, et abjecit filios hominum.*

XXV. Item apud Ezechielem (xxxiii, 12): *Et justus non poterit salvus esse in die peccati. Cum justo dicam, « Vita vires, » ipse vero confidet super justitiam suam, et fecerit iniquitatem, omnes justitiæ ejus non commemorabuntur: in sua iniquitate quam fecerit, in ea morietur: et cum dicam impio, « Morte morietur, » averterit se a peccato suo, et fecerit justitiam et judicium, et pignus debitori reddiderit, et rapinam restituerit, in præceptis vitæ ambulaverit, ne faciat iniquum, vita vivet, et non morietur. Omnia peccata ejus quæ peccavit, non commovebuntur ei, quia judicium et justitiam fecit, in ipsis vivet.*

Qui hic allegatur ex Ezechiele locus, simillimus est illius, quem ex Jeremia attulit n. xiii, ideoque eandem exceipit explicationem. Utitur his Ezechielis verbis auctor libri ad Novatianum, sic eundem Novatianum refutans (p. 15): « Unde igitur et tam sceleratus, et tam perditus, tam discordiæ furore vesanus exstiterit iste Novatianus, invenire non possum; qui semper in domo una, id est Christi Ecclesia, proximorum delicta ut propria fleverit; onera fratrum, sicut Apostolus hortatur, sustinuerit; lubricos in fide cælesti allocutione corroboraverit. At nunc ex quo Cainam illam hæresim, quæ non nisi tantum occidere gestit, exercere cepit, nec sibi novissime parcit. Cæterum, si legisset quia justitia justus non liberabit eum in die qua erraverit, et iniquitas impii non nocet ei ex qua die conversus fuerit, jam olim in cinere pœniteret ille, qui semper pœnitentibus adversatur; qui in ruina facilius edificatorum stantium operatur, quam in structione jacentium ruinarum; qui multos ex fratribus nostris miserimos falsis suis adversationibus perterritos, iterum fecit ethnicos, dicendo quod pœnitentia lapsorum sit vana, nec possit eis proficere ad salutem. »

Vulgatus porro interpres eandem sententiam latinitate donavit his verbis: *Et justus non poterit vivere in justitia sua in quacumque die peccaverit. Etiam si*

dixero justo quod vita vivat, et confisus in justitia sua fecerit iniquitatem, omnes justitiæ ejus oblivioni tradentur, et in iniquitate sua quam operatus est, in ipsa morietur. Si autem dixero impio, « Morte morieris, » et egerit pœnitentiam a peccato suo, feceritque judicium et justitiam, et pignus restituerit ille impius, rapinamque reddiderit, in mandatis vitæ ambulaverit, nec fecerit quidquam injustum, vita vivet et non morietur. Eadem monita habes versiculis 21 et 24 cap. xviii ejusdem Ezechielis.

XXVI. Item illic (Ezechiel. xvii, 24): *Ego Dominus, quia humilio lignum altum, et exalto lignum humile, et arefacio lignum viride, et reviviscere facio lignum aridum.*

Id porro quod modo expressis verbis traditum est, nunc eleganti allegoria sub oculos ponitur: atque illa quidem indicatur, posse Deum pro lubito et super his deprimere, et humiles deque suis criminibus dolentes extollere. Ferit itaque hæc sententia Novatianos, in schismate tumidos et elatos: eos quoque omnes ferit, qui veniam et pœnitentiam peccatoribus præcludunt quando quidem Dominus virgultum humile exaltat et ligno arido vitam ac vigorem imperit. Quod si eandem plane huic testimonio adhibendam censes explicationem, quam superiori, adhibui per me quidem licet. Quamquam vero vix distat Vulgata interpretatio ab ea quam nuper proposui, quoniam tamen usque adhuc veteri interpretationi Vulgatam addidi, hic pariter addo: *Quia ego Dominus, humiliavi lignum sublime, et exaltavi lignum humile: et siccavi lignum viride, et frondere feci lignum aridum.*

XXVII. Item illic (Ezechiel. xxxiii, 40): *Et tu, fili hominis, dic domui Israel: Sicut locuti estis dicentes, Erroribus nostris et iniquitates nostræ in nobis sunt, et in ipsis nos tabescimus. Et quomodo vivemus? dic illis: Vivo ego, dicit Dominus, si volo mortem impii: tantum a via sua avertatur, et vivat.*

Perspicua hæc est sententia, qua Dei pietas eminent in vocandis hominibus jam pridem in iniquitate hærentibus, ac pene desperatis: certa quoque apparet testificatio divinæ voluntatis de impertienda perditissimis quibusque venia. Atque his sane verbis ii præsertim refelluntur, qui divinæ charitati limites injicere pertentant et criminosis pœnitentiam interdicerent. Si peccatoris mortem non vult Deus, sed ut convertatur ac vivat, quis crimina aliqua inexpiabilia dicit, aut pœnitentiæ cupidos ab ea, ideoque ab Ecclesia, arebit? Adhibet in eundem sensum locum hunc Ezechielis is, quem sæpe citavi, auctor libri ad Novatianum (pag. 41). Item, inquiring, Dominus ad eundem (prophetam Ezechielem): *Fili hominis, dic populo Israel: Quare locuti estis dicentes: Erroribus nostris contabescimus, et quomodo salvi esse poterimus? dic eis: Vivo ego, dicit Dominus, quia non desidero mortem peccatoris, sed desidero ut avertatur peccator a via sua pessima, et vivat.* Adhibent quoque, ne cunctos enumerem, Cyprianus (sub finem libri de *Lapsis* et sub initium libri de *Bono Patientiæ*) et Hieronymus. Vide quæ dicam n. 50.

Eandem sententiam Vulgatus interpres latinam

A effecit his verbis: *Tu ergo, fili hominis, dic ad domum Israel: Sic locuti estis, dicentes: Iniquitates nostræ, et peccata nostra super nos sunt, et in ipsis nos tabescimus: quomodo ergo vivere poterimus? dic ad eos: Vivo ego, dicit Dominus Deus: nolo mortem impii, sed ut convertatur impius a via sua, et vivat.*

XXVIII. Item illic (Ezechiel. xxxvi, 56): *Ego Dominus, ædificavi demolita, et plantavi externata.*

Allegoria altera, affinis illi quæ n. 26 allata est, hic proponitur, quam quoniam scriptoris nostri verbis retuli, libet etiam Vulgatæ verbis exhibere, quæ hujusmodi sunt: *Ego Dominus ædificavi dissipata, plantavique inculta.*

XXIX. Item illic (Ezechiel. xvii, 21): *Et iniquus si convertat se ab omnibus iniquitatibus, quas fecit, et custodiat omnia mandata mea, et faciat judicium, et justitiam et misericordiam, vita vivet et non morietur. Omnia delicta ejus, quæ fecit, non erunt in memoria; in sua justitia, quam fecit, vivet. Numquid voluntate volo mortem injusti, dicit Adonai Dominus, quam ut avertat se a via sua mala, et vivere eum?*

Id ipsum quod paulo ante Ezechielis propheta monitis traditum erat, aliis, superioribus valde proximis, hic inculcatur.

Recole numerum xxv. Hic tantum noto, hunc Ezechielis locum in eundem fortasse sensum allegatum fuisse a Cypriano hæc docente (de *Bono Patientiæ*, pag. 496): « Admonet ne quis impatiens in operatione deficiat, ne quis tentationibus aut advocatis, aut victus in medio laudis, et gloriæ iinere desistat, et pereant præterita, dum quæ coeperant, desinunt esse perfecta, sicut scriptum est: *Justitia justi non liberabit eum in quacumque die exerraverit.* Et iterum: *Tene quod habes, ne alius accipiat coronam tuam.* Quæ vox adhortatur patienter et fortiter perseverare, ut qui ad coronam laude jam proxima nititur, durante patientia coronetur. »

Ita vero in Vulgata ea verba redduntur: *Si autem impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis suis, quæ operatus est, et custodierit omnia præcepta mea, et fecerit judicium, et justitiam, vita vivet et non morietur. Omnium iniquitatum ejus, quas operatus est, non recordabor: in justitia sua, quam operatus est, vivet. Numquid voluntatis meæ est mors impii, dicit Dominus Deus, et non ut convertatur a viis suis, et vivat?*

Atque hæc sane interpretatione posita, atque adeo ex etymologia ipsa nominis Adonai videtur altera ex his vocibus, Adonai, Dominus, redundare. Sed inter ea nolui manus in superiorem interpretationem injicere. Locum hunc non omittit Damascenus crebro allegatus (in *Parall.*, etc.).

XXX. Item illic (Ezech. xvii, 50): *Convertimini, et avertite vos ab omnibus impietatibus vestris, et non erunt vobis in pœnam. Projicite in me, et facite vobis cor novum, et spiritum novum. Et ut quid moriemini, domus Israel? quia nolo mortem morientis, dicit Adonai Dominus.*

In illo ipso capite decimo octavo, quod nuper al-

legavi, sed nonnullis interpositis (versiculo scilicet 30) invenies ea, quæ hic adducuntur, quibus quidem invitat Dominus scelestos ad pœnitentiam, illisque non modo vitam, verum etiam gravissimorum quorumlibet criminum veniam pollicetur. Vide quæ diximus ad locum xiv, xv, et affines alios.

Allibet explicationem hanc nostram auctor libri ad Novatianum hæc scribens (p. 16) : « Demus igitur totis viribus fidei nostræ Deo laudem, demus plenam confessionem : quandoquidem super pœnitentia nostra gaudeant virtutes cœlorum, gaudeant angeli omnes, gaudeat et Christus, qui nos denuo peccatis oneratos, debetis obrutos, plena et clementi moderatione cessare a facinore hortatur dicens : *Convertite vos, et redite ab impietatibus vestris, et non erunt vobis iniquitates vestræ ad pœnam. Projicite a vobis omnes impietates vestras, quas fecistis adversum me : et facite vobis cor novum, et spiritum novum. Et ut quid vos morti traditis, domus Israel? Non enim desidero mortem peccatoris.* Hieronymus pariter adhibet, ad Rusticium lapsus hæc scribens (1) : « Ezechiel quoque iisdem verbis, quia eodem et spiritu : *Convertimini, inquit, et redite ab iniquitatibus vestris, domus Israel ; et non erunt vobis in tormentum impietates. Projicite omnes impietates vestras, quibus impie egistis adversum me, et facite vobis cor novum et spiritum novum. Et quare moriemini domus Israel? Nolo enim mortem peccatoris, dicit Dominus.* Unde et in consequentibus loquitur : *Vivo ego, dicit Dominus, nolo mortem peccatoris, nisi ut revertatur a via sua, et vivat ; ne mens incredula de bonorum repromissione desperet, et semel perditioni animus destinatus non adhibeat vulneri curationem, quod nequaquam existimat posse curari.* »

Vulgatus interpres ita latine legi voluit loemm hunc : *Convertimini, et agite pœnitentiam ab omnibus iniquitatibus vestris, et non erit vobis in ruinam iniquitas. Projicite a vobis omnes prævaricationes vestras in quibus prævaricati estis, et facite vobis cor novum et spiritum novum. Et quare moriemini, domus Israel? Quia nolo mortem morientis, dicit Dominus Deus.*

XXXI. Item apud Danielelem (iv, 31) : *Et post finem dierum, ego Nabuchodonosor oculos meos in cælum sustuli, et sensus meus in me conversus est, et Altissimum laudavi, et Regem cœli benedixi, et viventem in sæcula laudavi, quia potestas ejus æterna est, regnum ejus in generatione, et omnes qui inhabitant terram, nihil.*

Adducta ex Daniele verba Nabuchodonosoris exemplo invitant ad pœnitentiam, et criminum detestationem inveteratos in impietate populos, et facile ostendunt, nemini ocludi pœnitentiæ locum, quandoquidem Nabuchodonosori, supremi inimicis per annos plurimos contemptori, concessa est denique, propter humilitatem veritatisque agnitionem, præteritorum criminum a Domino venia.

In vulgata hæc sic leguntur : *Igitur post finem dierum ego Nabuchodonosor oculos meos ad cælum levavi, et sensus meus redditus est mihi ; et Altissimo*

A benedixi, et viventem in sempiternum laudavi et glorificavi, quia potestas ejus potestas sempiterna, et regnum ejus in generationem et generationem. Et omnes habitatores terræ apud eum in nihilum reputati sunt.

XXXII. Item apud Michæam (vii, 2) : *Heu mihi anima mea, quia periit veritas a terra, et qui corrigat inter omnes non est. Omnes in sanguine judicant : unusquisque proximum tribulat tribulatione : in malum manus suas præparant.*

Hic Michæa locus si singillatim sumatur, Novatianus videtur impetere, de quorum criminibus et schismate queritur Deus. Ut uberiores tamen, et si loqui ita sinis, completum atque integrum horum verborum sensum assequaris, subsequentiâ adjungere debes. Tum porro dices, propterea Prophetam conqueri, quod summa omnium esset in criminibus, atque iniquitate consensus. Horum tamen exemplum Propheta contemni a se ait, quippe Dominum vocare, colereque statuerat, et peccatorum suorum pœnitentiam agere, quam qui peregisset, supplicia evitasset, et pœnas quas priora crimina promerebantur.

Vere hæc a me dici is fatebitur, qui septimum et subsequentes versiculos ejusdem capituli legerit, quos quidem ex Vulgata hic describo, nam veterem editionem ex nostro scriptore ad magnam partem habes : *Præcoquas fœcus desideravit anima mea. Periit sanctus de terra, et rectus in hominibus non est : omnes in sanguine insidiantur ; vir fratrem suum ad mortem venatur... ego autem ad Dominum aspiciam, exspectabo Deum Salvatorem meum : audiet me Deus meus. Ne læteris inimica mea super me, quia cecidi : consurgam, cum sedero in tenebris. Dominus lex mea est. Iram Domini portabo, quoniam peccavi ei, donec causam meam judicet, et faciat judicium meum ; educaet me in lucem, videbo justitiam ejus, et aspiciet inimica mea, et operietur confusione, quæ dicit ad me : Ubi est Dominus Deus tuus? Oculi mei videbunt in eam : nunc erit in conculcationem, ut lutum platearum.*

XXXIII. Item illic (Mich. vii, 8) : *Noli gaudere super me inimica mea, quia cecidi, sed resurgam, propter quod si sedero in tenebris, Dominus lucebit mihi. Iram Domini sustinebo, quia peccavi ei, donec justifiet ipse causam meam.*

De hoc testimonio recole quæ modo diximus. Hoc habent commodi loci isti Michææ, ut præter ea monita, quæ nuper expendimus, antiquam versionem nonnihil a Vulgata remotam exhibeant, quam tamen alibi difficile invenies. Porro si ad perficiendam sententiam versiculam primum hujusce capituli ex versione Septuaginta optas, en illum : *Heu mihi quia factus sum colligans stipulam in messe, et racemos in vindemia. Non sunt ex bonis ad comedendum primitiæ, heu anima !*

Mirum porro quod non afferatur alter Michææ locus haud multum a superiore distans ; versiculus scilicet 19 ejusdem capituli, quem sanctus Hieronymus (2) ad hunc modum legit : *Ipse avertet, et miserebitur*

(2) In epist. ad Ocean., olim lxxxiii ; in edit. Veron., 69, n. 6.

(1) In epist. olim xlvi ; in edit. Veron., 122, p. 1.

nostris; demerget iniquitates nostras, et projiciet in profundum maris omnia peccata nostra. Sed ideo fortasse ab eo allegando cavet scriptor hic noster, quod multo aptius Baptismo, quam pœnitentiæ verba ea convenire putaret. Et sane Baptismi gratiam verbis iis denotari docet idem ille Hieronymus quem adduxi: « Michæas de Baptismi gratia vaticinatur: Ipse avertet, etc. »

XXXIV. Item apud Sophoniam (ii, 1): *Convenite, et precamini, gens indisciplinata, prius quam efficiamini sicut flos præteriens, prius quam veniat super vos ira Domini, priusquam veniat super vos dies furoris Domini. Quærite Dominum, omnes humiles terræ, judicium operamini, et quærite justitiam, et quærite mansuetudinem, et respondete ei, ut protegami in die iræ Domini.* ¶ Quid porro aptius ad terrendos, avertendosque a schismate atque hæresi Novatianos, eosque reducendos ad Ecclesiam, quam reliquerant, verbis iis, quæ hic ex Sophonia adducuntur? quid pariter efficacius ad perurgendos ad pœnitentiam eos, qui criminibus suis Dei iram adversus se excitaverant? Procul dubio interpretationi Septuaginta adheret noster auctor. Vulgatus autem interpres sic eadem in latinum transtulit: *Convenite, congregamini, gens non amabilis: Priusquam pariat jussio quasi pulverem transeuntem diem, antequam veniat super vos ira furoris Domini, antequam veniat super vos dies indignationis Domini. Quærite Dominum, omnes mansueti terræ, qui judicium ejus estis operati. Quærite justum, quærite mansuetum: si quo modo abscondamini in die furoris Domini.*

XXXV. Item apud Zachariam (i, 3): *Convertimini ad me, et convertar ad vos.*

Adeo perspicuus est locus iste, ut explicatione nimis indigeat. Vide quæ diximus ad locum 15, 16 et sequentes. Convenit etiam plane cum Vulgata.

XXXVI. Item apud Osee (xiv, 2): *Convertere Israel ad Dominum Deum tuum, quoniam infirmatus es iniquitatibus tuis. Assumite vobiscum multos, et convertimini ad Dominum Deum vestrum: dicite ei adorantes: « Potens es dimittere peccata nostra, » ut non accipiatis iniquitatem, sed ut accipiatis bona.*

Recole quæ ad loca nuper citata, aliaque pridem explicata diximus, et manifesto videbis, quo spectent verba Osee, quæ nunc expendimus. Tantum hic adverto verba illa, *Assumite vobiscum multos*, si ad Novatianos directa vis, invitare eos, ut turmatim veluti, multisque collectis, ad Ecclesiam redcant. Si ad eos qui pœnitentiæ causa ad Ecclesiam confugebant, repellenturque a superioribus quibusdam et austerioribus, tum iudicare, ut multorum, præsertim vero martyrum et confessorum suffragia colligerent, quorum quidem præsidio aut flecteretur ad lenitatem austeriorum firmitas, aut certe multitudine atque auctoritate suffragatorum vinceretur. Possunt etiam significare preces Ecclesiæ, quibus et canonicam reconciliationem pœnitentes acciperent, et flecteretur ad misericordiam Deus. Postremæ huic interpretationi favet sanctus Pacianus, cum hæc ait (*Epist. i, p. 55*): « Scio, frater, hanc ipsam pœnitentiæ veniam

non passim omnibus dari; nec antequam aut interpretatio divinæ voluntatis, aut forsitan visitatio fuerit, relaxari: magno pondere magnoque libramine, post multos gemitus, effusionemque lacrymarum, post totius Ecclesiæ preces. »

Vocem illam *iniquitatem* (ut non accipiatis iniquitatem) sume pro pœna iniquitati infligenda; jam diu enim monere interpretes, voces has, *peccatum, iniquitas*, et affines alias ambiguas esse, et perinde significare peccatum iniquitatemque, ac pœnam peccato et iniquitati inferendam. Abest nonnihil a superiore interpretatione Vulgata; hæc nempe est: *Convertere, Israel, ad Dominum Deum tuum, quoniam corruisti in iniquitate tua. Tollite vobiscum verba, et convertimini ad Dominum, et dicite ei: Omnem aufer iniquitatem, accipe bonum, et reddemus vitulos laborum nostrorum.*

XXXVII. Item in Ecclesiastico (xvii, 25): *Convertere ad Dominum, et relinque peccata tua, et nimis odito execrationem, et cognosce justitias et judicia Dei, et sta in sorte propitiationis Altissimi, et vade in partem sæculi cum vivis, et dantibus confessionem. Non demoreris in errore impiorum. A mortuo quasi nihil perit confessio. Vivus et sanus consteberis Deo, et gloriaberis in miserationibus illius, quoniam magna misericordia Dei et propitatio illius convertentibus ad se.*

Ea quæ ad testimonium xxxiv annotavi, hic si recolantur, satis, ut puto, illustrabunt eum, quem hic asserimus, locum. Novatiani profecto indicari videntur monerique, ut laudem aliquando ab hæresi ad Ecclesiam revertantur, iis verbis: *Convertere ad Dominum, et relinque peccata tua... et sta in sorte propitiationis Altissimi, et vade in partem sæculi cum vivis, et dantibus confessionem.* Gelieratim peccatores excitantur ad veram sinceramque ac solidam pœnitentiam, eam denique quam præcipit Ecclesia: *Nimis odito execrationem et cognosce justitias et judicia Dei, et sta in sorte propitiationis Altissimi*: quid enim expressius ad notandam Ecclesiam, et pœnitentiam ab ea præscriptam? Monentur autem ne differant reverti ad Deum: mors enim imminet; quamobrem, dum vita et sanitas adhuc superest, supplices ab eo veniam poseant, quam ille, utpote summum in modum misericors, largiter impertiet: *Vivus et sanus consteberis Deo, et gloriaberis in miserationibus illius, quoniam magna misericordia Dei et propitatio illius convertentibus ad se.* Vulgatus interpres sic in latinum ea verba transtulit: *Revertere ad Dominum, et avertere ab injustitia tua, et nimis odito execrationem, et cognosce justitias et judicia Dei, et sta in sorte propositionis, et orationis Altissimi Dei. In partes vade sæculi sancti, cum vivis et dantibus confessionem Deo. Non demoreris in errore impiorum, ante mortem confitere. A mortuo, quasi nihil, perit confessio. Consteberis vivens, vivus et sanus consteberis, et laudabis Deum, et gloriaberis in miserationibus illius. Quoniam magna misericordia Domini, et propitatio illius convertentibus ad se.*

XXXVIII. Item illic (*Eccl. xx, 4*): *Quam bonum est correctum manifestare pœnitentiam! Sic enim effugies voluntarium peccatum.*

ē. Videtur ad eos directus hic locus, qui se suorum criminum poenitere testabantur, ideoque *correctos* se appellare non recusabant; at poenitentiam ab Ecclesia praescriptam subdi volebant. Hos scriptor noster hortatur ut publicam atque ab Ecclesia statutam poenitentiam agant; id enim convenientissimum est; secus si agant, voluntarium peccatum minime effugient.

At quodnam, inquires, voluntarium peccatum illud est, quod publicam poenitentiam agere recusanti inevitabile dicitur? An inobedientia adversus Ecclesiam, quae eandem poenitentiam praecipiebat? An scandalum, quod reliquis fidelibus praebatur? Utramque explicationem facile admiserim; sed ne eos quidem reprehenderim, qui monent *voluntarium peccatum* ab iis effugi non posse, qui priorum criminum poenitentiam ab Ecclesia praescriptam minime agunt; facile enim ad peccandum revertitur, qui aut nullam, aut levem priorum criminum poenitentiam agit, contemnitque consuetudines et sanctiones Ecclesiae. Convenit fere cum superiore Vulgata interpretatio, in eo tantum differens, quod *correctum* legit ubi noster scriptor habet *correctum*.

XXXIX. Item in Actibus Apostolorum (viii, 19): *Ait autem ad illum Petrus: Pecunia tua tecum sit in perditione, quoniam gratiam Dei putas te per pecuniam posse consequi. Non est pars neque sors tibi in hac fide, quia cor tuum non est rectum apud Dominum. Itaque poenitentiam age ab hac nequitia tua, et precare Dominum, si forte remittatur tibi cogitatio cordis tui. In obligatione enim iniquitatis et amaritudine fellis video te esse.*

Patere posse peccatis quibusque, ideoque gravissimis etiam poenitentiae locum facile evincitur ex iis Petri verbis, quae hic allegantur; quandoquidem Petrus Simonem Magum Spiritus sancti dona emere studentem, ideoque immanis criminis reum, hortatur ad poenitentiam. Apti sunt etiam eadem verba ad revocandos a schismate atque haeresi Novatianos, quorum aliquos fortasse ad eam sectam pecunia, aut certe emolumenta oblata deduxerant, atque in ea retinebant. Quamvis autem leve sit hanc inter et Vulgatam interpretationem discrimen, placet tamen eandem Vulgatam pariter adducere: *Petrus autem dixit ad eum: Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri. Non est tibi pars, neque sors, in sermone isto. Cor enim tuum non est rectum coram Deo. Poenitentiam itaque age ab hac nequitia tua, et roga Deum, si forte remittatur tibi haec cogitatio cordis tui. In felle enim amaritudinis et obligatione iniquitatis video te esse.*

XL. Item in Epistola Pauli ben. (1) ad Corinthios secunda (vii, 10): *Quae enim secundum Deum est tristitia, poenitentiam in salutem operatur stabilem: saeculi autem tristitia mortem operatur.*

Is quem nunc examinamus, Apostoli locus ecclesiasticae poenitentiae, quae corporalibus etiam afflictationibus peragitur, utilitatem celebrat, eamque testatur

(1) *Benedicti*, nisi fallimur; saepe enim Christum et Apostolos praeposita hac appellatione veteres appellabant.

A fore et *stabilem* et salutarem (*in salutem*). Condemnat autem veluti nuxium, atque adeo mortiferum illud poenitentiae genus, quod saeculo probatur: ac saeculi quidem nomine nobis blandientem, legique Dei, ideoque ecclesiasticae disciplinae adversantem carnem, aut, si vis, schismaticorum et mollium quorundam blandimenta intelligit. Cyprianus sane poenitentiam illam tantummodo approbat, quae exteriores etiam afflictationes et manifestam tristitiam praeferet. Hinc in libro *de Lapsis* (p. 384): « Agite, inquit, poenitentiam plenam; dolentis ac lamentantis animi probate maeritiam. Nec vos quorundam moveat aut error imprudens, aut stupor vanus, qui, cum teneantur in tam gravi crimine, percussi sunt animi caecitate, ut nec intelligant delicta, nec plangent. Indignantis Dei major haec plaga est.

Ostendit quoque idem locus nulla esse irremissibilia peccata. Quomodo enim poenitentia dici posset in *salutem stabilem*, si peccata aliqua irremissibilia essent? Hinc merito sanctus Pacianus adversus Novatianos disputans eodem utitur loco (*Epist.* 1, p. 55). Commendat etiam lenitatem a Cypriano insinuatam, monenturque in eo Ecclesiarum praesides, ne poenitentiam pracludant poeentibus suorum criminum veniam: poenitentia enim est *ad salutem stabilem*. Cur ergo ab ea arcebuntur fideles scelera sua delere cupientes? Vulgatam hic non assero; eandem enim habet eum superiore interpretationem. Locum hunc se magni facere declarat Damascenus, cum eum affert (*in Parallelis*).

C XLI. Item illie de hoc ipso (II Cor. ii, 10): *Si cui autem aliquid donastis, et ego; nam et ego, quod donavi propter vos in facie Christi, ut non circumveniamur a Satana; nec enim versutias ejus ignoramus.*

Hic quoque monentur episcopi, ut veniam poenitentibus donent; approbavit enim Paulus apostolus indulgentiam et facilitatem, si volumus ita loqui, quam cum poenitentibus fideles adhibuerant. Itaque rigorem illum ac severitatem, quam in Ecclesiam inducere nonnulli studebant, veniam poenitentibus denegantes, etiamsi illi sese Ecclesiae judicio supplicerent, improbat locus iste. Atque in hunc quidem sensum eo utitur sanctus Pacianus haec scribens (2): « Quid episcopo negabitur, in quo Dei nomen operatur? Reddet quidem illi rationem, si quid perperam fecerit, vel si corrupte et impie judicavit. Nec praedicatur Deo, quominus mali aedificatoris opera rescindat: interea, si pia illa administratio est, adjutor Dei operum perseverat. Ecce Apostolus ad laicos scribit: *Si cui quid donastis, et ego; nam et ego quod donavi, si quid donavi propter vos in facie Christi, ut non possideatur a Satana, non enim versutias ejus ignoramus.* Si autem quod laici donant, Apostolus donasse se dicit, quod episcopus fecerit, qualiter respuetur... Scio, frater, hanc ipsam poenitentiae veniam non passim omnibus dari, nec aequam aut interpretatio divinae voluntatis, aut fortitan visitatio fuerit, relaxari: magno pondere,

(2) In epist. 1, p. 55, t. m. Bbliot. Patr. Paris.

« magnoque libramine : post multos gemitus effusio- A
 « nemque lacrymarum, post totius Ecclesiæ preces :
 « ita veniam veræ pœnitentiæ non negari, ut judica-
 « turo Christo nemo præjudicet. »

Improbatur quoque eorum errorem, qui peccata aliqua inexpliabilia censebant. Quis enim in expliabilia aliqua peccata censebit, quando Paulus sine ulla restrictione, aut criminum exceptione, affirmat se donare iis qui peccaverant, quidquid antea a fidelibus donatum illis fuerat? Pulchre idem ille Pacianus quem modo allegavi, recitatis his ipsis Apostoli verbis : *Si cui autem donastis*, etc., hæc subjungit (1) : « Vides Apostoli indulgentiam, proprias etiam sententias temperantem? Vides mitissimam lenitatem longe a vestro supercilio separatam, longe a Novatiani fronte dissimilem, communi vero vitæ, ac salutis omnium consulentem? An etiam in nos severus censor inveheris? Verba porro illa : *Ut non circumveniamur a Satana, nec enim versutias ejus ignoramus*, hunc, me quidem iudice, habent sensum. Ideo verò indulgeo quidquid vos indulgistis, ne a Satana circumveniamur; circumvenit enim Satan fideles in crimina prolapsos, si nimiam austeritatem rigoremque nulla lenitate temperatum adversus eos adhibeamus; facile enim in desperationem ea ratione inducuntur; atque id quidem cavemus nos, qui dæmonis fraudes versutiasque probe noscimus. Vix differt ab allata interpretatione Vulgata, quam statim habeto. *Cui autem aliquid Donastis, et ego; nam et ego quod donavi, si quid donavi, propter vos in persona Christi, ut non circumveniamur a Satana; non enim ignoramus cogitationes ejus.*

XLII. Item illic (II Cor. xii, 20 et 21) : *Timeo autem ne forte cum venero ad vos, iterum humiliet me Deus apud vos, et lugeam multos ex his qui ante peccaverunt, et non egerunt pœnitentiam super quæ gesserunt fornicationem et impudicitiam.*

Exemplo apostoli Pauli, qui male de iis ominabatur, qui non egerant pœnitentiam super quæ gesserant fornicationem et impudicitiam, prædicans ex iis fore multos, de quorum perditione sibi lugendum esset, Cyprianus, seu quisquis is est hujusce opusculi auctor, male de iis ominatur qui, tametsi plurimorum criminum rei, tamen sine pœnitentia introduci volebant in Ecclesiam. Pœnitentiam itaque ab impudicis et criminosis exposcit, ut ecclesiasticam communionem et veniam assequerentur. Adversus Novatianos quoque merito locus iste urgetur, quatenus pœnitentiam non exquisisset a criminosis Paulus, si irremissibilia forent eorum scelera. An levia ea erant quæ fornicationis et impudicitie vocabulis hic notat apostolus Paulus? Non omittit testimonium hoc Pauli sanctus Pacianus adversus Novatianos disputans : sic enim eos refutat (*Epist. 1, pag. 32*) : « Revolve quæ Spiritus dicat ecclesiis. Ephesios desertæ dilectionis accusat, stuprum Thyatirensis imputat, Sardos in opere cessantes, Pergamenes docentes diversa reprehendit, Laodiceorum divitias inurit, et tamen

« omnes ad pœnitentiam satisfactione invitatur. Quid
 « Apostolus ad Corinthios, cum ita dicit : *Ne cum
 « venero, lugeam multos ex his, qui ante pecca-
 « verunt, et non egerunt pœnitentiam ex his quæ
 « ante gesserunt in fornicatione et immunditiis
 « suis?* » Præiverat Pacianus Cyprianus (*Epist. lxi, pag. 157*), hæc scriptis tradens : « *Omne peccatum
 « quodcumque fecerit homo, extra corpus est : qui
 « autem mæchatur, in corpus suum peccat* (I Cor. vi) : quibus tamen et ipsis pœnitentia conceditur,
 « et lamentandi et satisfaciendi spes relinquitur secundum ipsum Apostolum dicentem : *Timeo, ne
 « forte veniens ad vos, lugeam multos ex iis, qui ante
 « peccaverunt et non egerunt pœnitentiam de immunditiis,
 « quas fecerunt, et fornicationibus, et libidibus.* » Vide etiam, obsecro, quo modo loco hoc ad Sabinianum lapsum corrigendum utatur Hieronymus (*in Veron. edition., epist. cxlvii, n. 1, p. 1078*). Sed quis Bachiarium omittat, non modo locum hunc allegantem, sed ea ipsa versione utentem, qua utitur noster auctor? Libentissime autem Bachiarium excito, quod ex illius monitis manifesto noscet lector, alium etiam in finem, hunc quem pertractamus Pauli locum, afferri posse. Ecce porro ipsa Bachiarium verba (*in libro ad Januarium pag. 54 editio Francisci Florii*) : « *Ne spernas, quæ-
 « so, fratrem defunctum; filius est Sunamitis sterilis,
 « id est, Ecclesiæ : ex reponitione natus est iste,
 « qui mortuus est. Quondam enim nativitate ejus
 « secundo Abrahæ Dominus, in Isaac semine spon-
 « dit atque pollicitus est, ejus caput in messe
 « calore percussus est, id est, principale mentis ejus
 « inter ipsam spei libidinis flammam concealuit. Cur-
 « rat ad Elisæum mater ejus; id est sollicite plangat
 « Ecclesia : resurget enim si fideliter hoc speravimus
 « a Christo. Et tu, beatissime, in defuncto fratre opus
 « imitare Elisæi : manus manibus, pedes pedibus, os
 « ori compone. Primum, ut compatiaris ei, qui mor-
 « tuus jacet : neque elatus integritatis tuæ triumpho,
 « superexerescas eum, aut superextendas te ei, quem
 « repentina mors rapuit; sed imitare Apostolum, qui
 « dicit : *Timeo, ne humiliet me Dominus Deus meus
 « apud vos et lugeam multos ex eis, qui ante peccaverunt.*
 « Appone præterea oculos tuos oculis ipsius, ne in
 « perditionem sui ulterius evagetur : os illius, ne
 « confabuletur iniqua : manus illius, ne operentur
 « adversa; pedes illius, ne vagentur in turpibus. Et
 « sic cum pro custodia sui membrorum illius membra
 « tua fuerint copulata, non solum peccandi ulterius
 « spatium non habebit, verum etiam spem capiet
 « resurgendi, ut qui peccati frigore mortuus est,
 « consolationis tempore revoetur ad vitam. »*

In Vulgata reperies verba hæc translata ad hunc modum : *Timeo enim, ne forte cum venero... ne iterum cum venero, humiliet me Deus apud vos, et lugeam multos ex iis, qui ante peccaverunt, et non egerunt pœnitentiam super immunditia et fornicatione, et impudicitia, quam egerunt.*

XLIII. Item illic (II Cor. xiii, 2) : *Prædixi et prædico, ut præseus sedeo ei absenti, nunc his qui ante pec-*

(1) Epist. iii, pag. 65, tom. iii Bibliot. Patr. Paris.

caverunt, et cæteris omnibus, quia si venero iterum non A
paream.

Pœnitentiæ subjiendos eriminosos hoc in loco docet Apostolus: minime quippe se impunita relinquere posse ait gravia crimina, in quæ nonnulli inciderant. Neque ergo præcludi is vult pœnitentibus veniæ locum (*Vide testim. xxxxi*), neque inulta sinit esse et sine pœnitentia gravia crimina. Id quoque non modo Cyprianus (*Vide quæ docuimus n. 8, 9 et sequentibus capitulis 1*), verum etiam Pacianus (*Consule verba Paciani ad testimonium xxxxi*) summopere optabat. Potestatem etiam ecclesiasticorum præsidum in crimina quævis et eriminosos indicant hæc verba, præsertim si non sejungantur a verbis n. xxxxi expensis, quatenus indicant plenum summumque iudicium, quod adversus fideles in crimina lapsos se exercere posse testatur Apostolus. An vero si quædam peccata inexpiables essent, in iudicio adversus eriminosos lato sedere is potuisset, et sententiam ferre? hæc scilicet, utpote irremissibilia, iudicio illius ac sententiæ minime subessent. Quis porro ignorat in potestate, quam *ordinariam* appellant, succedere Apostolis episcopos? Potestatem itaque hi habebunt in quævis crimina, ideoque nulla erunt irremissibilia, quidquid secus effatirent Novatiani. In Vulgata sic describitur loquens Paulus: *Prædixi et prædico, ut præsens et nunc absens, its qui ante peccaverunt et cæteris omnibus, quoniam si venero iterum, non paream.*

XLIV. Item ad Timotheum secunda (II *Timoth. n. 16*): *Profanus autem novitates vocum devita: multum enim proficiunt ad impietatem: nam sermo eorum sicut cancer serpit, ex quibus est Hymenæus et Philetus, qui a veritate exciderunt, dicentes resurrectionem jam factam et quorumdam fidem subverterunt. Sed firmum fundamentum Dei stat habens signaculum hoc. Cognovit Deus qui sunt ejus, et discedat ab omni iniquitate omnis qui nominat nomen Domini. In magna autem domo non solum sunt vasa aurea et argentea, sed et lignea, et fetilia, et quædam quidem in honorem, quædam autem in contumeliam. Si quis ergo emendaverit se ab istis, erit vas in honorem sanctificatum et utile Domino ad omne bonum opus paratum. Juvenilia autem desideria fuge. Sectare vero justitiam, fidem, charitatem, pacem cum his, qui invocant Dominum de corde puro. Stultas autem et sine disciplina quæstiones devita, sciens, quia generant lites. Servum autem Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse, ad omnes docibilem, patientem, cum modestia corripientem eos qui resistunt; ne quando det illis Deus pœnitentiam, ad cognoscendam veritatem, et respiciant de diaboli laqueis, a quo capti tenentur ad ipsius voluntatem.*

Adversus Novatianos hæc apostoli Pauli monita intorquet noster scriptor, atque hæc quidem fidelium auribus inculcat, ut ab hæreticorum et schismaticorum strophis et familiaritate abstineant. Neve ab eorum versutia et malis dolis se decipi sistant: *Sed et sermo eorum quasi cancer serpit: hoc et macula unitatis, hæc ruga* (*Vide S. Pacianum, Epist. iii*). Quamvis enim malos in hoc mundo, atque adeo in Ecclesia esse oporteat: *Quædam vasa in honorem quædam in contumeliam* (*Rursus vide S. Pacianum, Epist. iii*): cavendum est tamen summopere, ne ab eorum exemplis et blandis callidisque sermonibus in errorem deducamur. Pulchre Cyprianus (*Epist. lv, pag. 186*): « Nunc et admoneo et peto, et ut quod alias sponte, atque honorifice facis, etiam petente me facias, ut, hæc Epistola mea lecta, si quod illic contagium venenati sermonis et pestiferæ seminationis irrepserat, id omne de fratrum auribus et pectoribus exuatur, et honorum integra, ac sincera dilectio ab omnibus hæreticæ detrectationis sordibus repurgetur. Declinent autem de cætero fortiter, et evitent dilectissimi fratres nostri verba et colloquia eorum, quorum sermo ut cancer serpit, sicut Apostolus dicit: *Corrumpunt ingenia bona et confabulationes pessimæ.* »

Ita porro cum iisdem schismaticis agere fideles præcipit, ut eos primum quidem exemplis, tum lenitate, ac moderatione mitefactos ad Ecclesiam deducant, effugientes prorsus contentiones, verborum asperitatem ac minas. *Servum autem Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse.* Vulgata interpretatio hic pene proponitur, an casu aliquo, alii viderint; quia tamen in prioribus duobus versiculis Vulgata non nihil differt ab ea, quam exhibet hujusce opusculi auctor, duos hosce versiculos Vulgatæ hic describo: *Profana autem et vaniloquia devita: multum enim proficiunt ad impietatem, et sermo eorum ut cancer serpit.*

XLV. Item in Apocalypsi (ii, 5): *Memento unde cecideris, et age pœnitentiam: sin autem, veniam tibi cito, et candelabrum de loco suo movebo.*

Eodem fere spectat hic locus, atque ille qui ex Sophonia n. 54, allegatus est. Invitant itaque isti ad pœnitentiam ecclesiasticis legibus præscriptam; ostendunt peccantibus superesse veniæ locum; minantur denique schismaticis, et peccatoribus graves pœnas, nisi respiciant et pœnitentiam agant. Atque invitari quidem ad pœnitentiam ecclesiasticis legibus præscriptam fideles lapsos ostendunt monita hæc Cypriani (1): « Legi litteras vestras, fratres charissimi, quibus scripsistis salubre consilium vestrum non deesse fratribus nostris, ut, temeraria festinatione deposita, religiosam patientiam Deo præbeant, et ut cum in unum per ejus misericordiam venerimus, de omnibus speciebus secundum ecclesiasticam disciplinam tractare possimus, maxime cum scriptum sit: *Memento unde cecideris, et age pœnitentiam.* Pœnitentiam autem ille agit, qui, divini præcepti memor, mitis et patiens, et sacerdotibus Dei obtemperans, obsequiis suis, et operibus justis Dominum promeretur. » Et rursus alibi (*in libro de Lapsis, p. 378*): « Non concedit pacem facilitas ista, sed tollit; nec communicationem tribuit, sed impedit ad salutem. Percussio est hæc alia, et alia tentatio, per quam subtilis inimicus impugnant.

(1) Epist. xiii pag. 57, *Ad clerum de his qui ad pacem festinant.*

« dis adhuc lapsis occulta populatione grassatur, ut A
 « lamentatio conquiescat, ut dolor sileat, ut delicti
 « memoria evanescat, ut comprimatur pectorum ge-
 « mitus, statnatur fletus oculorum, nec Dominum
 « graviter offensum longa et plena pœnitentia de-
 « precetur, cum scriptum sit : *Memento unde ceci-*
 « *deris, et age pœnitentiam (Apoc. II).* »

Quod vero verbis his Apocalypsis ostendatur, pec-
 cantibus superesse veniæ locum et verba ipsa per se
 declarant (quatenus illum ipsum episcopum quem
 corripuit, invitant ad pœnitentiam), et exemplo suo
 evincit Cyprianus, eum ad illud, de quo agimus, in-
 dogma stabilendum iis utitur : « Miror autem, in-
 « quit ille (*Epist. LI, pag. 153*), quosdam sic obsti-
 « natos esse, ut dandam non putent lapsis pœnitenti-
 « am, aut pœnitentibus existentem veniam dene-
 « gant, cum scriptum sit : *Memento unde cecideris,*
 « *et age pœnitentiam, et fac priora opera.* Quod utique
 « ei dicitur, quem constat cecidisse et quem Dominus
 « hortatur per opera rursus exurgere. »

Nefas autem sit omittere quæ auctor libri *ad Nov-*
tianum litteris consignavit (*pag. 13*) : « Qui multos
 « ex fratribus nostris miserimos falsis suis adversa-
 « tionibus perterritos, iterum fecit ethnicos, dicendo
 « quod pœnitentia lapsorum sit vana, nec possit eis
 « proficere ad salutem, clamante Scriptura et di-
 « cente : *Memento unde cecideris, et age pœnitentiam,*
 « *si quominus veniam tibi, nisi pœnitentiam egeris.* Et
 « quidem ad septem ecclesias scribens, singulis sua
 « quoque facinora et delicta ingerens : *Pœnitimini,*
 « dicebat. Quibus? Nisi illis scilicet quos pretio
 « magno sui sanguinis redemerat. »

His adjungamus quæ Bacharius hoc super argu-
 mento ad Januarium scripsit (1) : « Quid vero illud
 (1) In edit. Francisci Florii, p. 117, n. 22.

« quod dicit ad ecclesiæ suas in Apocalypsi,
 « quæ inter fidelium numerum septiformibus cande-
 « labris sub custodia angelica comparantur : *Me-*
 « *mento unde cecideris, et age pœnitentiam, et priora*
 « *opera fac; alioquin venio tibi cito, et amovebo cande-*
 « *labrum tuum.* Et in prioræ parte libri innumerum
 « populum vidisse se dicit, qui in tribulatione lave-
 « runt stolas suas, et candidas eas fecerunt in san-
 « guine Agni, quod dicit : quia *Agnus Dei deducat ad*
 « *vitæ fontes,* quem tamen nos numerum pœnitentium
 « esse sentimus, quia non nisi per tribulationem
 « planctumque salvati sunt. Et tu ergo lava stolam
 « tuam in fonte lacrymarum. »

Accedat his omnibus sanctus Pacianus hæc elocu-
 tus (1) : « Ecce promitto, polliceor, si ad Patrem
 « vestrum vera satisfactione redeatis, nihil ulterius
 « errando, nihil pristini, adjiciendo peccatis, dicendo
 « etiam humile aliquid et flebile : *Peccavimus in*
 « *conspectu tuo, Pater, jam non sumus digni nomine*
 « *filiorum.* Continuo de vobis et peccus illud recedet
 « immundum, et siliquarum esca deformis.... Nec
 « utique non pœnitentibus comminaretur, nisi igno-
 « sceret pœnitentibus. Etiam ipse Deus dicit : *Me-*
 « *mento, ecce unde cecideris, et age pœnitentiam....*
 « *Neminem vestrum perire vult Dominus.* Etiam mo-
 « dici et minimi requiruntur. »

Quod denique hæc verbis minetur Dominus schi-
 smaticis et peccatoribus pœnas, nisi respiciant, et
 pœnitentiam agant, facile evincitur. Quid enim est
 adventus ille Domini, de quo hic dicitur, nisi visita-
 tio illa, quam alibi describit iis verbis : *Visitabo*
super viros defixos in facibus suis? Amotio autem
 eandelabri de loco suo quid aliud est, nisi amotio ab
 eo Ecclesiæ loco, quem quis obtinet?

(1) In *Paræn. ad Pœnit.*, p. 74.

INDEX

RERUM ET VERBORUM.

A

AARON filii extincti, 151, 201.
 Abbir Germaniciana, 552.
 ABEL justus occisus a fratre, 80, 164, 236, 269. Initia vitæ
 martyria, 91, 250. Abelis cor inspexit Deus, 211.
 Abortio proterans in parturitione, 64.
 ABRAHAM Deo credidit, 105. Deo placuit, 252, 348. Abra-
 hæ filii qui ex fide sunt, 105. Radicem fidei primus insti-
 tuit, 250.
 Abstinens, 51, 83, 84, 115. Abstinens et non communi-
 cantes, 209. Abstinere a communione, 67, 105, 115.
 Acca meretrix, 226.
 Accersitio, 50. Accersitio Dominica, 234.
 Accinctos nos esse oportet, 205.
 Accerbationes criminose, 56.
 Acies inter manus, 67. Acies adhuc geritur, 25.
 ACIAR opprimere conatur Heliam, 269.
 ACUMAS vestimentum suum discidit, 196.
 Actum suum disponit unusquisque episcopus, 72.
 ADAM præcepti immemor, 250. Cibi terribilis impatiens,
 235. Perdidit similitudinem divinam, 218. Acceptam divini-
 titiam gratiam patientia non servavit, 255. Ejectus e para-
 diso, 273.
 ADELPHUS episcopus, 117. Adelphius a Thasvalte, 351.
 Adrinctum, 350.
 Adulatio perniciosa, 328.

Adulter Deum violat, 74. Adulterium dicitur dum vide-
 tur, 4. Adulteriis conmaculati, 86. Mortale crimen est,
 251. Oculis admittitur, 151. Adultera Christi, 105.
 Adulteria spiritalia, 110. Adulter atque extraneus epi-
 scopus, 75. Adultera cathedra, 115. Adulterine doctrine,
 55. Adulterium caput, 56. Adulteria colorum, 178.
 Adunatio nostræ corporis unum, 99. Adunatio fraterni-
 tatis, 91.
 Advocatus noster Christus, 204.
 Ager impatiens per dolorem, 186. Aegri salubres cibos
 respiciunt, 59, 41. Aegrum perire voluit qui cœsum pereun-
 tis invadit, 219.
 ÆGYPTIA portenta, 226. Ægyptiorum regnum, *ibid.*
 ÆMILIUS, 185.
 Emulationes esse non debent inter Christianos, 12, 15.
 Emulationis furor, 256.
 Aer cuncta vegetans, 342.
 ÆNEAS advexit pedates, 226.
 ÆQUALITAS divini muneris, 98. Æqualiter perfruimur do-
 nis Dei, 246.
 Equatis quantitatibus, 48.
 ÆSCULAPIUS fulminatur, 225.
 Ætas incipit a senectute, 217. Ætate territi, 91.
 Æterna succedunt caducis, 220.
 Ætiores, Eunuchus, 356.
 Ævi sunt in moribus, 150.